

GRÓF SZÉCHÉNYI FERENCZ MEGALAPITJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SEGÉDKÖNYVTÁRÁT.

KOLLÁNYI FERENCZTÓL.

(Két melléklettel és négy hasonmással a szövegben.)

Széchenyi 1818 november 4-én 36 oklevelet és 2 XVI. századbeli nyomtatványt küld a nádornak, az országos könyvtár anyagának gyarapítására. Ugyanezen alkalommal bejelenti, hogy nagyobb részt klasszikus írók munkáiból álló soproni könyvtárát, melyet végrendeletében oly feltétel alatt hagyott a Nemzeti Múzeumra, hogy a könyvek elárúsítván, a begyűlt pénz a tisztviselők fizetésének javítására fordíttassék, még életében szándékában lévén, ugyane célból, az intézetre átruházni, azt óhajtaná, küldje ő fensége Horvát Istvánt Sopronba, hogy a könyvekről jegyzéket készítve, azokat megbecsülve, átvegye és elszállítsa.

A nádor hálás érzelemmel fogadta az újabb nagylelkű ajánlatot, és a grófnak a nemzeti kultúra előmozdítására irányzott eme kiválóan hazafias törekvése és nagylelkű áldozatkészsége felett sietett különös tetszését és benső örömét nyilvánítani, értesítvén őt, hogy a könyvtár átvételére Horvát Istvánt Sopronba küldötte.¹ Egyidejűleg utasította Millert, hogy Horvát István a legelső kedvező alkalommal menjen Sopronba, a könyveket szállítsa Pestre, és kiválasztván az eladásra szánt munkákat s ezekről pontos jegyzéket készítvén, miután jó eleve tudomására hozták a közönségnek az árverés napját, a könyvek eladása a Nemzeti Múzeum épületében, a Széchenyi-országos-könyvtár őrének vezetése alatt történjék, a befolyt pénzt pedig az országos pénztárba szállítsák be.²

¹ Széchenyi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 101. szám.

² Országos levéltár. Acta Musaci. A. 1818. Nr. 999. Igazgatósági iratár. A. 1818, Nr. 129.

Széchényi Millert is értesíti a történekről, de csak november 20-án. Megígérte neki — úgymond, — hogy végrendeletében is meg fog emlékezni a Nemzeti Múzeumról. Midőn azon tanakodott, hogy a bizonytalan és kedvezőtlen pénzügyi viszonyok közt miként járhatna el, az intézetre való tekintettel, a legkedvezőbb módon, arra a meggyőződésre jutott, már mint bírónak is alkalma lévén tapasztalni, hogy a végrendelezések értelmezése nem történik mindenkor a hagyományok előnyére, hogy tanácsosabb lenne még életében gondoskodni oly alapról, melyből a Múzeum azonnal bizonyos kedvezményekhez juthatna; ő és fiai pedig megszabadulnának a pénz értékének esetleges hullámzásából eredhető bonyodalmaktól. Elhatározta tehát magában, hogy soproni házában lévő könyvtárát, mely nagyjából klasszikusokból, földabroszokból és képekből áll, felajánlja e célra. A nádor már el is fogadta ezen újabb ajándékot és intézkedett, hogy Horvát István gondoskodjék a könyvek elszállításáról. A mint Horvát eljár megbízatásában, nem fogja elmulasztani az egész dolgot, további szándékaival együtt, Miller elé terjeszteni, és kérni őt, hogy a mint ezen újabb gyarapodásnak ő volt kezdeményezője, úgy legyen végrehajtója is.¹

De Miller már meg volt bántva, hogy a gróf nem őt értesítette első sorban terveiről, elhatározásáról, és szokása szerint mellőztetésről panaszodik, nyugalom után kívánczok. Más valami kellemetlensége is lehetett azonban, mert Széchényi eljárása még nem hangolhatta olyan keserűsége, mint a melyet december 12-iki válaszából kiolvasunk.

Reményli — írja — hogy a késedelmes válaszolásért meg fog neki a gróf bocsájtani, ha őszintén megvallja, hogy a háládatlanság, melyet tapasztalni kénytelen, oly nagy mérvű kedvetlenséggel töltötte el, hogy egészsége is napról napra gyengülvén, erősen feltette magában, többé semmiféle múzeumi ügybe nem folyni be, hanem legközelebb lemond hivataláról, a melyben eddig az egész nemzet óhajára megmaradt, és törekvéseit, a melyeket oly örömmel irányzott az intézet érdekeinek előmozdítására, nyugalomban fogja megsiratni. Éppen ez okból, bármennyire akarná is, nem érzi magát többé hivatottnak, a gróf nagyszerű terveinek végrehajtására.

¹ Miller levelezése XV.

GRÓF SZÉCHÉNYI FERENCZ
ÉLETE UTOLSÓ ÉVEIBEN

Mindazáltal, ha korábban tud ezen bámulatra méltó újabb áldozatról, és nem a nádor leiratából értesül erről, semmi esetre sem mulasztotta volna el nézetét erre vonatkozólag kifejteni. Ő ugyanis nincs megelegedve az elhamarkodott intézkedésekkel. Ilyenek sem a Múzeum érdekeivel, sem a gróf céljaival nem egyeztethetők össze. Azt a parancsot vette, küldje ki Sopronba Horvátot a könyvtár átvételére, a nélkül, hogy az erre szükséges költség kiutalványoztatott volna. Továbbá, hogy tárgyaljon a soproni és győri alispánokkal a könyvek elszállítására nézve, és midőn ezek Pestre megérkeztek, árvereztesse el ezeket, a pénzt pedig szállítsa be az országos pénztárba. Hogy ennek a rendelkezésnek nem sok értelme van, mindenki be fogja látni; hiszen nem egy nehézség fog felmerülni, a mely csak a gróf megkérdezésével lesz elhárítható, ha azt akarják, hogy az üdvös szándék az áldozatkészséghez méltón hajtassék végre. Inkább akar tehát teljesen távol állani az egészszől, mint megvárni, hogy őt okolják, ha valami nem jól sikerül.

Több előkelő állású úr és tudós rábeszélése, és a gróf iránt mindenkor érzett köteles hála mégis arra birták őt, hogy a mit hálás lelke és elméje a Széchényi név dicsőségének megörökítésére sugalt, papírra vesse; ezt a mellékelt két javaslatban ezennel a gróf rendelkezésére bocsátja, sőt ha a régi bizalommal viseltetik irányában, a végrehajtásra is készséggel vállalkozik.

Ha a gróf átnézi az ő javaslatait és ezeket jóváhagyja, kéri jelezze a tárnokmesternek, a ki a nádort a Múzeumban helyettesíti, hogy kizárólag reá (Millerre), mint a ki legjobban ismeri terveit, kívánja bízni az összes intézkedéseket, és hogy a tárnokmester erről mielőbb értesítse őt. Ez ugyanis tisztán tőle függ, mint alapítótól. Ha esetleg politikai okok nem tanácsolnak más eljárást a grófnak, örömmel fogja megragadni az alkalmat annak tanusítására, hogy reá nézve boldogság kívánságait teljesíthetni. Ez lenne utolsó ténykedése a Muzeumban, a mivel 47 éves hű szolgálatát befejezni óhajtja. Ha a gróf nem találná elfogadhatónak előterjesztését, ne vegye rossz néven, hogy nem avatkozik a dologba.

Bármint határozzon a gróf, ő nem fog késedelmeskedni. Horvát Isván legközelebb útra kel és Bécsben meg fog előtte jelenni. Ez a kiváló ember, — előre tudja — ki fogja érdemelni jóindulatát, és utasításait pontosan teljesíteni. Ő maga pedig, a

mint senki kedvéért nem fog többé semmit magára vállalni, úgy őszintén kijelentheti, hogy ha egyik lába a sírban lesz is már, kész leend a gróf parancsait teljesíteni és a legnagyobb terhet is buzgón, hiven vállalaira venni.

Javaslatában a következő intézkedéseket ajánlotta Miller.

A Sopronba küldendő könyvtárór válogassa ki már ott azokat a könyveket, földabroszokat, a melyeket az országos könyvtár is használhatna. Az eladásra szánt könyvekről is már ott kellene jegyzéket készíteni és a ládákra, a melyekbe berakatnak, ráírni ezek sorszámait, ilyen formán : I. láda 1—30-ig. Mialatt a könyvtár öre Sopronban ezzel foglalatoskodik, az igazgató tárgyaljon a soproni alispánnal a ládák elszállítására nézve, hogy, ha az időjárás engedi, a könyveket még a tél folyamán Győrbe lehessen vitetni, és itt a megyeházán elhelyezni. Ugyancsak az igazgató keresse meg Győr vármegye alispánját, hogy fogadjon fel dunai hajókat a ládáknak Pestre való szállítására. Pesten azután, a tudósok és könyvkereskedők meghallgatásával és a külföldi könyvtárosi katalogusok segítségével, minden egyes munkának megállapíttatnék az értéke. A könyvekről katalogus készíttetnék, a melyben benne lenne a szerző neve, a munka czíme, a kiadás helye, éve, az alak és, ha szükségesnek látszanék, a nyomdász neve is. Ez a katalogus kinyomatnék és az egész országban szétosztatnék. Az ennek alapján történő rendelések elfogadására Eggenberger és Kilián könyvkereskedőket kellene felhatalmazni. A katalogusban azt is hirdetni kellene, hogy ha valaki az egész gyűjteményt meg akarná vásárolni, lépjen érintkezésbe a Múzeum igazgatójával. Az oly vevőtől, a ki ezer forinton felül vásárol, tekintettel a nagy pénzhiányra, ha elegendő biztosítékkal rendelkezik, ideiglenes kötelezvényt is el lehetne fogadni, ha ez után 6 százalékos kamatot fizetne. Azokat a könyveket, melyekre nem jelentkezett vevő, a könyvtár öre és adjunctusa árvereztesse el. Az elárverezett könyvekről szintén külön jegyzék lenne készítendő, a melybe a szerző neve, a munka czíme, alakja, a kiadás helye és ideje, a becsérték, a vételár, valamint a vevő neve lenne beiktatandó. Becsértéken alól semmit sem lenne szabad eladni. A begyűlt pénzből mindennek előtt a könyvtárór kiküldetésének és a könyvtár elszállításának költségeit kellene fedezni, a megmaradt összeget pedig az országos pénztárba beszállítani. A Múzeum igazgatójának kötelességében állana a befolyt pénzüsszeg-

ről a grófort értesíteni, hogy szándékának megfelelően az alapítólevelet kiállíthassa.

A pénz felhasználására pedig a következőket ajánlotta.

A könyvek elárúsításából várható összeget, a legkedvezőtlenebb számítással, 25,000 forintra lehet tenni; ennek 6°/_o-kal számított évi kamatjövendelmét, 1400 forintot, így kellene megosztani.

A könyvtárór, a ki az egyetemi alapból, fizetés címén, eddig 600 forintot kapott, a kamatokból is 600 frtot élvezne, úgy hogy fizetése 1200 frtban állapíttatnék meg.

A régiségtár őre, a kinek nem csak a régiségek gyűjteménye van gondjaira bízva, hanem első sorban a Széchényi-féle éremgyűjtemény is, s a ki jelenleg a Sándor- és Kiss-féle alapítványokból 1000 frtot kap, még 200 frt fizetésemelésben részesülne.

A könyvtárór adjunctusának fizetése, a ki most az egyetemi alapból 400 frtot húz, 200 forinttal javíttatnék meg.

A könyvtári szolga pedig az eddig ugyanezen alapból húzott 200 frt-hoz még 100 frtot kapna.

Mindezek után maradna még 300 frt, a mit vagy könyvkötési czélokra, vagy pedig külföldi magyar vonatkozású munkák vásárlására lehetne felhasználni.

Végül arra kérte Miller Széchényit, ha e javaslatokat elfogadná, küldje meg saját neve alatt a tárnokmesternek oly czélból, hogy a nádori kancellária ezeket utasítás alakjában leküldhesse hozzá, mint az intézet igazgatójához.¹

Miután Széchényi nem válaszolt azonnal levelére, Miller december 25-én újból felkeresi őt soraival és abban az esetben, ha netalán oly véleményt nyilvánított volna a gróf hihetetlen áldozatkészségének az intézet érdekeivel és a gróf méltóságával való összeegyeztetése czéljából, a mely nem nyerte volna meg tetszését, bocsánatot kér. Biztosítja a grófort, hogy ez tisztán jószándékból, és az irányában érzett rendkívüli tiszteletből, hálából, szolgálatkészségből eredt. Megmarad azonban a mellett, hogy ha javaslata nem fogadtatik el, semmi, vagy csak nagyon kevés eredmény várható a dologból. Reményli, hogy közben oly utasítással láthatja el Horvát Istvánt, hogy a gróf óhajtságait a legrövidebb idő alatt teljesítheti.²

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

² U. ott.

Bármily javaslatokkal állott is Miller Széchényi elé, legjobban szerette volna a soproni könyvtárt úgy ahogy volt, egyszerre eladni. S tett is erre nézve kísérletet, a mennyiben, teljesen a maga felelősségére, felajánlotta vételre a könyveket a zirczi apátnak. Az apát azonban nem volt hajlandó a vásárlásra; vonakodását azzal indokolta, hogy legutóbb is három házat kellett megújítania, 60 szerzetest kell nevelnie, úgy hogy minden jövedelmi forrása kiapadt.¹

Széchényi 1819 január 4-én válaszolt Miller két rendbeli levelére, értesítvén őt, hogy, mint sok másban, úgy ebben a dologban is a legnagyobb részben követni kívánja tanácsait. A mint tehát Horvát István — a kit már nyugtalanul vár — előbb Sopronba s onnan hozzá Bécsbe megérkezik, azt a mit a tárnokmesternek írni készül, Millerrel is bizalmasan közölni fogja.²

Horvát István ekkor már útban volt Sopron felé. Deczember 30-án indult el a könyvtári szolga, Cseronka kíséretében. Nyergesújfalun meghálván, másnap Győrbe érkeztek, a hol Fejér György, a ki mint iskolai és tanulmányi királyi főigazgató élt itt, somlyai borral vendégelte meg Horvátot. A két jóbarát ivott Miller egészségére is — nem ugyan tokajit, mint Horvát István megirta neki — mert házigazdája még nem volt kanonok, hanem csak somlyait.

Győrtől, miután le kellett térniök a póstaútról, sokkal lassabban haladtak. Újév napján délután folytatták útjokat Tatára, innen Szili-Sárkányon, Czenken át, hetednapon érkeztek meg Sopronba. A késedelmet főleg az okozta, hogy nem mindig kaptak lovakat és hogy kevés pénzt szánhattak fuvarra. Cseronkát rendszeren »magnificus dominus«-nak nevezték a kocsisok. de csak addig, míg fizetésre nem került a sor; akkor azután már csak »tekintetes úr«, vagy egyszerűen »az úr« járta részükről.

Sopronban Tibolth távollétében Pap fogadta a pestieket Széchényi nevében. Tibolth csak harmadnap jött meg Szombat-helyről, és csak ekkor tekinthette meg Horvát István a könyvtárt. Elámult, a mikor a ritka és becses könyveket meglátta.³

Csodálkozása még növekedett, a mikor a gyűjteményt köze-

¹ Múzeumi kézirat. Quart. Lat. 66. I.

² Miller levelezése XV.

³ Múzeumi kézirat. Irodalmi levelezések. Horvát Istvánnak 1819. január 6-án Millerhez intézett levele.

lebről megismerte. Ugyszólván minden egyes kötetet kezébe vett, a földabroszokat is, képeket is stb. és arra a meggyőződésre jutott, hogy az egész igen becses, nagyon ritka, szerfölött értékes gyűjtemény, a mely — kérdés — nem múlja-e felül értékre nézve még a nemzeti könyvtárt is? Ha azt hálás szívvel fogadta mindenki, a kinek szívét a haza szeretete és a nemzeti tudományért való lelkesedés hevíti, úgy ezt szerinte minden igazi tudósnak mint a legkülönfélébb tudományok gazdag tárházát kellett megbecsülni, a melyet egyedül csak a gróf ritka szerénysége nevezhetett el klasszikusok-könyvtárának.

Mihelyt ezzel Horvát István tisztaba jött, Bécsbe igyekezett, egyrészt, hogy az intézet háláját tolmácsolja Széchényi előtt, másrészt pedig, hogy arra kérje őt, miszerint azon munkákból, a melyek⁹ még nincsenek meg a Széchényi-országos-könyvtárban, segéd-könyvtárt létesítsen e mellett, és csak a kettős példányokat adassa el.

Széchényit meggyőzte Horvát érvelése, a segéd-könyvtár szükséges voltáról, és beleegyezett ennek Horvát javasolta felállításába, de csak azon feltétel alatt, ha a nádornak sem lesz ez ellen kifogása.

Horvát még Bécsből sietett Millert is megnyerni az eszmének, hogy ő viszont a nádor hozzájárulását eszközölje ki. Feltételezi, hogy Miller, a ki a gyűjteményt már régebben ismerte, egyetért erre vonatkozólag vele és igazat ad neki abban is, hogy az összes tudományok legszorosabb kapcsolatban vannak egymással. A maga részéről nagyon kívánatosnak tartja a hazai dolgok buvárlatát a nemzeti könyvtár anyagának segítségével, de nem kevésbé óhajtaná, hogy végre olyan magyar ember is legyen, a ki az összes tudományokban kitűnik munkáival. Ha az általános, szélesebb körű műveltség segédeszközeit kénytelenek leszünk nélkülözni, úgy nagyon kevés eredményt fogunk felmutatni a tudományos kutatás mezején. Saját tapasztalatai alapján mondhatja, hogy az egyetemi könyvtárnak az egyes megszüntetett szerzetházakból kikerült anyaga inkább növeli a tudomány-szomjat, mint sem kielégitené. És mit fognak a Nemzeti Múzeum tisztviselői abban az esetben cselekedni, ha az egyetemet, mely már kétszer változtatta helyét, valamikor ismét elviszik Pestről? Maga a Múzeum egész berendezettsége is arra utal, hogy a görög és római régi-

ségeknek, a természet hármas világának, az iparnak megismerésére törekedjünk. De eltekintve ettől, a régi klasszikus írók behatóbb ismerete nélkül, képes-e valaki valamely tudományszakot előbbre vinni? Hatszáz más érvet tudna még e mellett felhozni, de mind-azt elhallgatja s csak arra kéri Millert, hogy ezen jelentését támogassa a nádor előtt. Hiszi, hogy ez esetben ő fensége is hozzájárul ahhoz, hogy honfitársaikkal egyetemben még nagyobb képzettségre tegyenek szert. Ő legalább erősen meg van róla győződve, hogy a magyarok tudományos előrehaladását, a Széchényi-országos-könyvtár létrejötte előtt sem az erre való tehetségnek, mint inkább a nélkülözhetlen segédeszközöknek hiánya gátolta.

A mint Sopronba visszaérkezik, hozzá fog a könyvtár átvételéhez, azután mindent ládába rak és ezeket Győrbe szállítja, miután a győrmegyei alispán megígérte neki, hogy Győrött biztos helyet fog a könyveknek szerezni. Végül pedig jelenti Millernek, hogy Széchényi nemcsak a szükséges ládákról gondoskodik, hanem az utiköltség fedezését is nagylelkűen felajánlotta.¹

Miller abban a véleményben volt, hogy nagyon nehéz dolog a soproni könyvtárt is megtartani, meg a Múzeum részére szükséges pénzt is előteremteni. Erre csak egy módot tudott: ha a könyvtár alapjára az országtól kérnek 40,000 forintot, mert így a soproni gyűjtemény is együtt maradhatott volna. De ki meri ezt — írja január 15-én Horvát Istvánnak — a vármegyék elé terjeszteni, a mikor az egyik ember csak a színházban leli gyönyörűségét, a másik nem akar a grammatikánál többet tudni, a legtöbben pedig nem érdeklődnek az irodalom iránt! Magyar vonás, mindent akarni, de pénzt nem adni. A hazai intézetek csak az országgyűléstől remélhetnek valamit. Ő a jelen pénzsűk világban nem tud mást tanácsolni, miután a gróf előbb közölte szándékát a nádorral, mint vele. Vagy a könyvtárról kell lemondani, vagy a tisztviselők fizetését növelő alapról. Ha az ő ajánlata nem tetszik Széchényinek, mossa kezeit. Az ő szándéka mindig az volt, hogy ha távozása után az egész Múzeum megsemmisül is, az, a mi Széchényitől ered, fenmaradjon.²

Miller szűkkeblűsége azonban már nem akaszthatta meg a

¹ Horvát Istvánnak január 13-án kelt jelentése. Országos levéltár. Acta Musei. A. 1819. Nr. 619.

² Múzeumi kézirat. Irodalmi levelezések.

Serenissime Caesaris Regie Hereditarie Princeps
 Archi-Duc Austriae & Regni Palatinae Domine Benignissime!

Relatione officiosa Domini Custodis Stephani Horvát de Bibliotheca
 ca mea Szegediniensi ad Directorem Musci Nationalis infra, et
 per hunc Serenitati Vestrae Caesareo-Regie potiusdubio subser-
 vanda uberius perspicere dignabitur Serenitas Vestra quan-
 tum, et qualem Librariam, ac Magyarum Geographicarum
 Collectionem sine melius dotandorum Musci Nationalis
 Individuorum obtulerim.

Idem D. Custos Viennam excursum mihi reulit:
 se juxta benignas Serenitatis Vestrae Dispositiones, Receptio-
 ni, Aestimacioni, et in Civitas Compitioni medicae Bibliothecae,
 et illico post suum Obprium reditum manus adnotarum,
 illud nihilominus ab excelsa Serenitatis Vestrae Sotodorum
 Scientiarum Culturam promotionis studio fundata cum fiducia
 sperari posse, quod e Motibus partim a se carptim adductis
 partim vero per D. Consiliarium, et Musci Nationalis Direc-
 rem, et Notitia post Praesentationem Catalogi haurienda
 fuisse alios Serenitatis Vestrae obtulit proponendi, magis
 Bibliothecae meae pars pro Subdiaria Bibliotheca Musci
 Nationalis reservanda sit. Spe, et fiducia haec animatus cum
 D. Custos impensius me exoravit, ut casum in illum, si Erce
 Distinctae Subdiariae jones Muscum Nationale Bibliothecae,
 et benignam Serenitatis Vestrae Caesareo-Regie. Adpesc-
 tionem tulerit, ipse quoque qua offerens benevolam attentionem
 meam praebere velim

Expensis rationibus Ereccionem hujusmodi Distin-
 ctae Subdiariae Bibliothecae Sudentibus, ac universatis cum
 primis eo quod rita ordinaute Serenitate Vestrae Cae-Regia

Stamm
 3

SZÉCHÉNYI ÉRTESÍTI A NÁDORT A SEGÉDKÖNYVTÁR FELÁLLÍTÁSÁT
 CZÉLZÓ TERVEIRŐL.

dolgot. Széchényi még Horvát Istvánnak bécsi tartózkodása idején megfogalmazta a nádorhoz intézendő értesítését, a segédkönyvtár felállítását célzó tervéről, és ezt január 15-én fel is terjesztette. Ebben előadja a gróf, hogy ő fensége Horvát Istvánnak az igazgatóhoz küldött és ez által hihetőleg már felterjesztett jelentéséből bizonyára bővebben értesült azon könyvtár felől, a mit ő a múzeumi tisztviselők fizetésének javítására felajánlott. Horvát Bécsben kifejtette előtte, hogy ő fenségének veleszületett tudomány-szeretete remélni engedi, miszerint az igazgató által bővebben elsorolandó okokból a gyűjtemény nagyobb része meg fog tartatni a Nemzeti Múzeum segédkönyvtára céljaira. Ebben bizakodva arra kérte őt Horvát, hogy, ha ez a terv megnyeri ő fensége jóváhagyását, ő is nyújtsa ehhez beleegyezését. Fontolóra vevén az ily segédkönyvtár felállítását javalló okokat, és meggondolván, hogy a Nemzeti Múzeum szervezete is nagyobb kört ölel fel, ha az igazgató és könyvtárőr javaslatát ő fensége jóváhagyja, nem fog késlekedni a maga részéről sem ő fensége elhatározása előtt meghajolni.

Minthogy azonban egyrésről maga a terv is megkívánja, hogy a nemzeti könyvtár elkülönítése a segédkönyvtártól továbbra is fentartassék, másrésről pedig tapasztalásból tudja, hogy az alapítók legjobb intézkedései nem ritkán más célok szolgálataiba utaltatnak, adományához, akár az egész könyvtár eladatik, akár megtartják nagyobb részét, a következő feltételeket köti, remélvén hogy ő fensége is helyeselni fogja ezeket.

1. A Széchényi-országos-könyvtár anyaga ezzel a most átengedett gyűjteménnyel soha ne egyesíttessék; utóbbi mint segédkönyvtár állíttassék fel a nemzeti mellett, ha a nádor ezt jóváhagyja.

2. Azon munkák, a melyek már az országos könyvtárban is megvannak, a soproni gyűjteményből (elég szép számmal van itt ilyen) mint másodpéldányok elárvereztessenek.

3. A segédkönyvtár céljaira megtartott munkák becsára állapíttassék meg.

4. Úgy az eladásból befolyt pénzről, valamint a segédkönyvtár részére megtartott munkák becsértékének megfelelő összegről állítson ki részére az országos pénztár nyugtatványt, csak úgy, mintha mindezt készpénzben tette volna le; és ha megtörténnék

valamikor, hogy a segédkönyvtár, valamint a nemzeti könyvtár a nádor, vagy a helytartótanács vezetése alól kivonatnék, vagy még inkább, ha ezek Magyarországból kivitetnének, családja seniorja jogosítva legyen ezen összeget szegény nemes gyermekek neveltetésére fordítani.

5. A nádor ő fensége közreműködésével eszközöltessék ki mindehhez ő felsége legmagasabb jóváhagyása, a melyet három példányban állítsanak ki részére.

6. Az elárusított könyvek után befolyt pénznek kamatai, valamint a segédkönyvtár részére megtartott munkák becsértékének megfelelő összeg után esedékes kamatok, a mikor és a mennyiben ezt a Nemzeti Múzeum pénzügyi viszonyai megengedik, első sorban azon három egyén fizetésének javítására fordíttassék, a nádor vagy a helytartótanács által megállapítandó arányban, a kiknek kinevezésére életében őt, halála után történő kijelölésére pedig utódait jogosítja fel az országos-könyvtár alapítólevele. A mi ezen felül a pénzből megmarad, könyvvásárlásra és kötésre használtassék fel.

És végre, ha a segédkönyvtár létesítésének terve nem nyerné meg ő fensége jóváhagyását, és az összes könyvek áruba bocsáttatnának, a 4., 5. és 6. pontban előadottakat még ez esetben is óhajtáná végrehajtatni.

Miután az általános pénzhiány sok embert visszatarthatna a könyvvásárlástól, és így az ő jó szándékának megvalósulását az egyébként becses munkák olcsó áron való elvesztegetése nagy mértékben meghiusítaná, azt gondolná legjobbnak, ha a könyvek elárverezése más alkalmasabb időre halasztatnék és a gyűjtemény mielőbb Pestre szállíttatnék ugyan, mindazonáltal a nádor visszatérteig, ládába rakva, valami biztos helyen őriztetnének.

Egyébiránt, a mint eddig is mindig az volt törekvése, hogy szeretett hazájának és polgártársainak, tehetségéhez mérten megszerezze a nemzeti dicsőség előmozdítása érdekében szükséges segédeszközöket, úgy a jövőben sem fog egyetlen alkalmat sem elmulasztani, az országos, vagy pedig az esetleg létesítendő segédkönyvtár gyarapítására.¹

Széchenyi Millert is értesíteni óhajtotta, hogy, mint legutóbbi levelében írta is, követte tanácsait, és miután előbbeni tervét, a

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1288.

könyvtár eladását illetőleg, a nádorhoz benyújtott felterjesztésében teljesen ő fensége döntésére bízta, most arra kérte Millert, hogy a felterjesztésében előadott feltételeket a maga részéről is támogatni igyekezzék.¹

Ugyanerre kérte Millert január 20-án Horvát István is, a midőn hivatalos jelentését megküldötte neki, és közölte vele, hogy mily nagy munkájába került a jó Tiboltnak rávenni a grófot elhatározásának megmásítására. Újból hangoztatta Horvát, hogy örök kár lenne a becses gyűjteményen, a cél elérése nélkül, olcsó áron túladni. Hogy micsoda kiváló munkákhoz jutna Haliczky, ha a könyvek el nem adatnának, azt el sem lehet mondani. Eddig a katalogus alapján átnézte a görög és római remekírók munkáit; nincs ugyan meg valamennyi, de kevés hiányzik, melyeket csekély költséggel meg lehetne szerezni. Négy napig volt Bécsben a gróf vendége; néhány látogatást tett és megtekintette a könyv- és régiségtárt. Színházban csak egyszer volt, de ezt is megbánta, mert 10 óraker tart lakására, holott a háziak 9 óraker szoktak vacsorázni és azután lefeküdni. Nem hiszi, hogy február 17-ike előtt visszatérhetne Pestre. Sajnálja Cseronkát, a ki már eddig is több száz mázsa könyvet cipelt át egyik szobából a másikba. Este alig tudja a kezét mozditani. Kevés bort iszik és nagy hasznát veszi. De befejezi levelét, mert már 2 óra mult éjfélt után.²

Miller azonban nem osztotta teljesen Horvát István nézetét a könyvek eladását illetőleg, és inkább többet óhajtott volna áruba bocsátani, mint kevesebbet. Erre az álláspontra helyezkedett a nádorhoz intézett január 28-iki felterjesztésében is, a melyben, soha meg nem irt levelekre való hivatkozásokkal, sajátos világításban mutatta be József nádor előtt Széchényi tervének kialakulását.

Azzal kezdi, hogy ő már négy év előtt ígéretet tett a grófnak, a ki sokat aggódott a felett, hogy az országnak ajándékozott könyv- és éremgyűjteménye, régi helyén, akár az épület összeroskadása, akár tűzvész folytán elpusztulhat, hogy mindent el fog követni, miszerint gyűjteményei boltives épületbe kerüljenek; és midőn Széchényi arról értesült, hogy szorgoskodása folytán ez valóban megtörtént, 1817 június 22-én hozzá intézett levelében

¹ Miller levelezése XV.

² Miller levelezése. Quart. Lat. 66.

kijelentette, hogy a soproni, igen becses könyvtárról való gondoskodást is az ő szabad tetszésére fogja bízni, ha ennek ideje elkövetkezik. Talán ennek lehet tulajdonítani, hogy 1818 szeptember 8-án, 1802. évi alapítványának maradandóságát biztosítandó, felkérte őt, dolgozzon ki számára tervezetet annak feltüntetésével, mekkora alap lenne szükséges a Széchényi-intézet tisztviselőinek megfelelő fizetésére és a könyvtár kiadásainak fedezésére. Ő ezt az összeget akkor 25,000 forintban állapította meg, a melynek 6%-os kamataiból a könyvtárór fizetése 600 forintról 1200-ra, régiségtári órét 1000 frtről 1200-ra, a könyvtári irnoké 400-ról 600-ra s a szolgálé 300 forintra emeltetett volna fel. Ily módon maradt volna még a könyvtár egyéb kiadásaira a könyvtárór rendelkezése alatt 200 frt. Széchényi 1818 október 27-én kelt levelében köszönettel vette e javaslatát és megígérte, sőt ezt évről évre megismételte, hogy végrendeletében gondoskodni fog ez alapról. Nem sokkal később, november 10-én pedig azt az értesítést vette tőle, hogy a gyűjteményt, a Múzeum javára történő értékesítés céljából, ajánlotta ő fenségének, a ki azt elfogadta.

A legnagyobb meglepetéssel értesült Széchényi ez újabb áldozataról. Nagyon jól ismeri a könyvtárt s tudja hogy annak értéke megbecsülhetlen. Maga a gróf többször úgy nyilatkozott előtte, hogy legkevesebb 140,000 forintot költött rá.

Közben történt, hogy Széchényi több mindenféle érv által meggyőzve, bele egyezett, hogy — ha ő fenségének sincs ez ellen kifogása — ne az egész könyvtár adassék el, hanem csak a másodpéldányok, vagy a melyeket a nemzeti könyvtár könnyebben nélkülözhet, azt remélvén, hogy a 25,000 frt ezek eladásából is befolyik. Ámbár ő fensége semmiféle működési kört nem jelölt ki számára e gyűjtemény eladása körül, ő előadja a gróf kívánásait. Vétek lenne az egész könyvtárt áruba bocsátani, a mikor ingyen lehet hozzájutni ahhoz, a mire a egyes öröknek feltétlenül szükségük van, s a mit később talán nagy áron kellene megvásárolni. De nem is lehetne a könyvtárt Pesten jól értékesíteni, a hol mindenki a pénzszüke miatt panaszkodik. Még a legszenvedélyesebb könyvgyűjtők is kénytelenek most kiadásukat korlátozni. Ő tehát azt javasolná, hogy az alapító szándékának megfelelően a gyűjteményből tartsák meg azon munkákat, a melyekre az országos könyvtárban szükség van, akár a magyar érmészet,

műtörténelem, akár az ipar, természetrajz, jog, statisztika, politika, nyelvészet stb. szempontjából; továbbá az encyclopaediai, művészeti, történelmi, nyelvészeti lexikonokat, s a görög és római klasszikusok kritikai kiadásait, valamint az Ausztriára vonatkozó földabroszokat. Ellenben el lehetne adni: a másodpéldányokat, a külföldi theologiai, bölcsészeti, matematikai munkákat; a klasszikusok díszkiadásait, a német, francia, olasz remekirókat és a külföldi térképeket, festményeket stb.

Széchényi ezeknek becsértékét pengő pénzben óhajtaná megállapítani, miután a könyvárusoknál a könyveket csakis ezüstben fizetik. Reményli, hogy becsértéken alul semmit sem fognak eladni. A vásárlási kedv fokozása czéljából talán meg lehetne tenni, hogy a ki ezer forinton felül vásárol, annak — figyelembe véve az általános pénzhiányt — kellő biztosíték mellett, kötelezvény ellenében is át lehetne adni a példányokat.

Nem azon czélból akarta a Széchényi és közte történt tanácskozásokat a nádornak bejelenteni, hogy lássa ő fensége, miszerint ezen újabb gyarapodásnak is ő volt kezdeményezője, hanem hogy kitűnjék, hogy ő meg kíván felelni a magyarok előtt örökre felejtethetlen főúr kérelmének, bizalmának és az iránta érzett régi, gyermekkori vonzalomnak.¹

Miller kedvetlenségét, hogy nem adhatta el az egész könyvtárt, illetőleg ennek nagyobb részét, még jobban visszatükrözi az a levél, a melyet január 28-án Horvát Istvánnak írt, válaszul értesítéseire. Van tehát — mondja ebben — fényes könyvtárunk, de hogy honnan veszszük a fentartására és a tisztviselők fizetésére szükséges pénzt, azt nem tudom. Én a gróf első intézkedése értelmében azt az ajánlatot tettem, hogy tartsuk meg az országos könyvtár részére szükséges könyveket, a többit pedig adjuk el vagy 25,000 forintért, és ennek kamatját, vagyis 1400 pfrtot fordítsuk az ör, adjunctus és szolga fizetésére. Úgy látszik azonban, hogy ez a terv nem nyerte meg a gróf tetszését. Nekem tehát nem maradt más hátra, mint a te jelentésedet a nádor elé terjeszteni. Irtam Aspermont grófnak is, hogy váltsa be ígéretét a Múzeum javára teendő alapítványt illetőleg. Azt felelte, hogy végrendeletében 24,000 forintot hagy e czélra. Ugyszintén lépéseket

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1819. Nr. 617.

tettem, hogy herczeg Esterházy is adjon erre a czélra 10,000 frtot. Ha ez megtörténik, elmondhatom, hogy a Múzeum csakis Széchényinek és nekem köszönheti létét.¹

Horvát István ez alatt lázasan dolgozott a könyvtár átvételén, csakhogy mielőbb elkészüljön ezzel.

Fáradt és reszkető kézzel nézte át a könyveket éjjeleken át, úgy hogy naponkint csak reggel 4 órakor tért pihenőre. Ez ugyan meglehetősen kimerítette, de legalább éltette a remény, hogy február 15-én Pesten lehet.

Lelkes buzgólkodását, munkakedvét nem engedte lohadni Széchényinek újabban és újabban megnyilatkozó nagylelkűsége sem. Legutóbb beleegyezett, hogy a soproni könyvtár könyvszekrényei is Pestre szállíttassanak, és így ezen a szükségleten is segítve legyen. Ha a gyűjteményekből kiválasztották volna a másodpéldányokat, ezekbe a szekrényekbe az összes könyveket el lehetett volna helyezni Pesten, és legalább nem kellett ezekért is koldulniok. Csak az okozott Horvátnak gondot, hogyan fogja mind ezt Győrbe szállítani, a mikor ehhez 40 szekér sem lett volna elég.

Ezen kívül átadott neki a gróf még Bécsben 15 vaskos kötetre terjedő oklevélgyűjteményt a XII—XVI. századból. Nem különben átengedte fa- és kristálygyűjteményét, ezek ládácskáival egyetemben. A csillagászati térképekre nézve még nem történt meg a döntés, de kilátás volt rá, hogy azt is megkapja a Múzeum.

Horvát István meg volt róla győződve, hogy, ha valami el nem kedvetleníti Széchényit, és a nádor is ösztönzi egy kissé őt, a halhatatlan mecénás még többet is fog adni, a mit ezt nem egyszer ki is jelentette. Az ilyen dicsőség után való szomjat ápolni kell — írta január 30-án Millernek — és nem elfojtani. Bizonyára méltó a magasztalásra, tiszteletre, a ki annyit áldozott a hazáért, a ki annyit tett a közjóért.²

Végre február 19-én befejezte munkáját. A mint másnap újból köszönetet mondott Széchényi nagylelkű ajándékaért úgy az intézet, mint a maga nevében, egyuttal beszámolt az eredményről is.

Átvett 4632 munkát 9205 kötetben, melyek értékét, legjobb

¹ Múzeumi kéziratár. Horvát István levelezése.

² Miller levelezése. Quart. Lat. 66. I.

tudása és lelkiismerete szerint 26,002 frt és 8 krajczárban — pengő pénzben — állapította meg. A földabroszok és metszetek értékét pedig 8000 pftra tette. A becsérték meghatározásánál a középárt igyekezett venni, a vétel és az elárusítási ár között. Eszerint a gyűjtemény becsértéke meghaladta a 34,000 forintot, nem számítva bele a fagyűjteményt, könyvszekrényeket és a grófné tulajdonát képező kristályokat.

A ládákat legjobb szeretete volna mindjárt magával vinni. A soproni és győri alispánok azonban, a kik megyeik részéről ingyen fuvart ajánlottak fel, lebeszéltek erről, nehogy a szegény szekereseket a legrosszabb utakban kelljen ezzel terhelni. De szentül megígérték, hogy a mint megjavulnak az utak, 6 hajdú kíséretében fogják a ládákat Győrbe szállítatni. Ebbe azután Horvát is kénytelen volt belenyugodni. Feltette azonban magában, hogy a ládáknak hajóra rakása alkalmával ő is Győrben lesz, nehogy a könyvek, mint egykor a Bél-féle kéziratokkal történt, valamiképp vízbe kerüljenek.¹

Tibolth, a ki a könyvtár átvételénél, a gróf megbizásából, mint átadó szerepelt, értesülvén Horvát Istvántól Miller terveiről a könyvtár nagyobb részének eladását illetőleg, nem állhatta meg, hogy egy nappal előbb, mintsem Horvát Sopronból elutazott, február 21-én, meg ne írja véleményét Millernek erre vonatkozólag. Úgy hallja — olvassuk levelében — hogy nincs megelegetve sor-sával és le akar mondani igazgatói állásáról. Erről lebeszéli őt. A mit elkezdett, fejezze is be, míg a halál el nem mozdítja állásából. Horvát nagyobbnak találta a könyvtárt, mint képzelte. Kár lenne ezt szétszórni engedni. Kivált a földabroszok olyan gyűjteménye van itt együtt, a mi ritkaság. Bocsásson meg neki, de ő nem osztja azon véleményét, hogy a könyvek eladassanak, ellenkezőleg azt akarná, hogy a Múzeum számára megtartassanak. És vandálnak tartaná az illetőt, a ki a nádornak a könyvek eladását javasolná. Sőt azt kellene gondolnia, hogy az ilyen ember nem annyira a hazai irodalom gyarapítására, mint inkább csak a fizetés-emelésre gondol. Külömben történjék az Isten akarata szerint. Ő tartózkodás nélkül megmondotta véleményét.²

¹ Széchényihez írt levél. Széchényi-levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 104. szám.

² Miller levelezése. Quart. Lat. 66. I.

Hazaérkezvén Horvát István soproni küldetéséből, Miller, miután József nádor már hosszabb idő óta külföldön tartózkodott, márczius 10-én a helytartótanácsnak jelentette, hogy Tibolth értesítése szerint Sopron- és Győrvarmegyék alispánjai a szolgabíró és 6 lovasember kíséretében díjtalanul fogják a ládákat Győrbe szállíttatni, a Duna partjára, a honnan László János gabonakereskedő szintén ingyen fogja a ládákat egyik hajóján Pestre lehozni. Miután a 40 láda könyv részére valami biztos helyet kell kijelölni, a hol az egyes munkákat szét lehet választani, legjobb lenne e célból a Múzeum épületében két szobát berendezni, a mi 327 frt 12 krajczár költséget igényelne. Kéri ennek az összegnek utalványozását, a mi a másodpéldányok eladásából úgy is meg fog térülni.¹

A könyvek szállítása sokáig elhuzódott. Fejér György, a kit Horvát maga helyett a szállítás körüli felügyeletre és ellenőrzésre

*Örvend
Fejér György
Győr városi Alispánjának*

FEJÉR GYÖRGY ALÁÍRÁSA.

felkért, csak június 5-én értesíti őt, hogy a könyvek — mint a soproni alispán őt tudósítja — 7-én Győrbe érkeznek. Fejér hajót fogadott és reménylette, hogy a gyűjtemény a hét végével Pesten lesz.²

A Győrbe érkezett drága kincscsel — mint Fejér György nevezi — az alispán már nem sokat törődött és így Fejér vitette le győri taligásokkal a ládákat a hajóhoz. Ezért fizetett 18 váltó forintot; a 42 szekeresnek pedig, a kik a gyűjteményt Győrbe szállították, 5 forint borravalót adott. Ezt a magáéból fedezte, örvendvén, hogy valamennyire képes lehetett a drága áldozat átszállításában. A 18 forintot azonban »tudvalévő szükölködésére nézve« visszakívánta. Úgyszintén azt a tiz forintot is, a mit a katonák kaptak tőle, a ki- és berakás fejében.

»Szörnyű baja volt« Fejérnek a hajóba való berakással is.

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1819. Nr. 212.

² Múzeumi kézirat. Irodalmi levelezések.

Az először felfogadott gazda másnap ismét kirakatta a ládákat, megjedvén a nagy tehertől. Ekkor a becsületes budai kereskedő, Gren Pál vette át hajójába a ládákat, a kivel a levitel bérét 60 forintban alkudta ki.¹

Így érkezett le június 19-én, minden baj nélkül, Széchényi ajándéka Pestre, 35 nagyobb és 5 kisebb ládába csomagolva ; a könyvszekrények pedig 258 darabban.²

Horvát István június 21-én tett hivatalos jelentést soproni újtjának eredményéről a Múzeum igazgatójának.

Ebben elmondja, hogy a könyvtár átadásánál ez úttal is Tibolth működött közre, a ki az egész gyűjtemény katalógusát írta. A könyvtárral egyesítve voltak a gróf nejének válogatott könyvei is, a ki a maga részéről szintén hozzá akart járulni férje áldozatához. Nem kívánta könyveit a többiektől külön választani, hogy a mint férjével közösen, egyetértően ajánlották fel azokat az országnak, úgy együtt is adassanak át a közhasználatnak.

Eleivel az volt a terv, hogy Horvát már az átadásnál külön lajstromot készítsen a könyvekről az árverés céljaira, a mit azután kinyomattak volna. Miután azonban a kész katalógus szerint való átvétel maga is sok időt vett igénybe, az új jegyzék készítése elmaradt. Külön volt lajstromozva a tömérdek földabrosz, csillagászati térkép és festmény is. Ez utóbbiakat nem is merte — a szükséges szakértelem híján — megbecsülni. A gyűjteményben több eredeti oklevél is volt, úgyszintén Pigay Antalnak, Széchényi magántitkárának több kötetre terjedő oklevélmásolata stb. Úgy hogy Horvát István becslése szerint a gróf ajándéka, mindent bele számítva, meghaladta a 100.000 forint értéket.

Horvát István jelentésében újból kérte Millert, eszközölje ki a nádornál, hogy a gyűjtemény — a kettős példányokat kiválogatván belőle — a nemzeti könyvtárral soha nem egyesítve, mint segédkönyvtár kezeltessék. Megfosztani a Múzeumot és a Széchényi-országos-könyvtárt nemzeti jellegétől, valóságos véték és kegyetlenség lenne. S ő sem akarja ezt. Hiszen a nemzeti jelleget tartja az egész intézet legnagyobb dicsőségének, a melyet mindenkor meg kell őrizni, fenn kell tartani. Kénytelen azonban azt is

¹ Múzeumi kéziratár. Irodalmi levelezések. Fejér Györgynek jún. 14-iki levele.

² Könyvtári irattár. A. 1819.

bevallani, hogy azok a munkák, a melyeket a magyarok Magyarországról irtak, bár igen becsesek, még sem nyújtanak eleget. Apáink munkái, a kik minden nagyobb irodalmi segédeszköz híjával dolgoztak, csupán töredékei a nemzeti törekvéseknek és csak a legritkábban szolgálnak forrásokul. Reánk az a feladat háramlott, hogy szilárdabb alapokra építsünk: nekünk a falakat, az egész hazai irodalom dicsőségének palotáját kell felemelnünk. Az ehhez szükséges anyagot, kivált a régebbi századokra vonatkozólag, számtalan külföldi munkából kell összegyűjtenünk, a melyekhez íróink csak a legritkábban tudnak hozzáférni. Főleg ebből a szempontból lenne szükség Széchényi gyűjteményére. A mi őt magát illeti, — mondja Horvát István befejezéstül — inkább kíván mostani állásában nyomor és nélkülözéssel küzdeni, mint oly czélból, hogy jobb viszonyok közé jusson, a mit talán másként is el lehet érni, e kincsektől magát megfosztani. Végül arra kéri Millert, eszközöljön ki a nádornál valami segélyt Cseronka számára, a ki a könyvek ki- és berakása közben két rendbeli ruháját tette tönkre.¹

E jelentés adatai nyomán szerkesztette meg június 25-én Miller a magáét, a melyben bejelentvén a gyűjtemény szerencsés megérkeztét, a nádor engedélyét kéri ahhoz, hogy 3 szobára való állványt készíttethessen, miszerint a könyveket mielőbb osztályozni lehessen, nehogy a ládákbán valami bajuk essék. Nem meri az egész gyűjtemény elárvereztetését javasolni, miután Széchényi is, bár először ez úton akart a tisztviselői fizetésekre alapot teremteni, belátván, hogy ez még sem lesz egészen helyes, az ügyet ő fensége elhatározására bízta. Bizonyára helyesen cselekedett. Ha ugyanis meg nem veszi valaki, megfelelő áron, az egész gyűjteményt, az alap úgy sem jön létre. Már pedig, tekintettel a kedvezőtlen viszonyokra, nem lehet reményleni, hogy találkozik valaki, a ki a 100.000 forintnál magasabbra becsült könyvtár megvételére vállalkozik. Ha pedig az egész árverés alá bocsátatik, ki lesz képes a nagy és igen értékes munkákért megfelelő árt ígérni és adni? Bizonyára nem kerülhetné el a tudományos világ megrovását sem a gróf, sem a Múzeum, sőt az egész ország megbélyegzésének tennék ki magukat, ha a gyűjteményt értéken alul eltékoznának. Ki kellene tehát választani az eladandó és a

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1819. Nr. 618.

megtartandó munkákat, tekintetbe véve az egyes művek értékét, ritka, szükséges, vagy hasznos voltát. E célból lajstromot kellene készíteni a kettős példányokról, a melyek természetesen értékesítendőek lennének. Egy másikat az oly munkákról, a melyeket a Múzeum nélkülözhetne, vagy mert már más kiadásban meg vannak, vagy pedig mert úgy sem használhatnának. Egy harmadikat a régiségtár őrének szükséges segédkönyvekről. Egy negyediket a természetrajzi osztály részére kiválasztandó munkákról és végre egy ötödiket a klasszikusok és az újabb külföldi remekírók díszkiadású köteteiről, az akadémiai kiadványokról, ujságokról, történelmi, nyelvészeti lexikonokról stb.

Hogy ő fensége külföldi útjáról való visszaérkezete után azonnal megtekinthesse és megítélhesse az egyes osztályokba osztott könyveket, szekrényeket kellene készíttetni, a Múzeum személyzetét pedig utasítani, hogy haladéktalanul lássanak a könyvek osztályozásához és elhelyezéséhez.

Ha ez megtörtént, az eladásra szánt munkák lajstromára kerülne a sor. Ebben feltüntetendő lenne a sorszám, a cím, a becsár, vételár, a vevő neve. A becsérték pengő pénzben számíttatnék, fizetni azonban bankóban is lehetne, a mint ez a könyvkereskedésekben is szokás. Semmit sem szabadna eladni becsáron alul, hanem a meg nem vett munkák jegyzékét további intézkedés céljából a nádor elé kellene terjeszteni.

Az árverés a Múzeumban lenne megejtendő, olyan időben, a mikor idegenek is szoktak Pesten tartózkodni. Az árverés alatt az egyik ór kiáltaná ki a könyv címét és becsértékét, a másik bevezetné a lajstromba a könyv vevőjének nevét a vételárral, a harmadik átvenné a pénzt; a könyvtár irnoka pedig a könyvtári szolgának egyenkint kiadogatná az eladásra szánt munkákat. A ki 500 frton vásárolna, annak kellő biztosítékkal ellátott kötelezvény ellenében is ki kellene adni a könyveket.

A földabroszok, képek a Múzeum tulajdonában maradnának, valamint a kéziratokból sem kellene semmit áruba bocsátani.

Ilyformán a gyűjtemény legbecsesebb, legnagyobb része az ország tulajdona maradna; a többi után befolyt pénzből pedig oly alapot lehetne létesíteni, a melynek kamatai fedeznék a könyvkötési stb. kiadásokat.

A mit megtartanának, azt az alapító nevének megőrzése

czéljából külön kellene választani a nemzeti könyvtártól, és más termekben, Széchényi-könyvtár név alatt kezelni.

Miller beismeri, hogy javaslata részben eltér Széchényi terveitől, a ki a gyűjtemény eladása által a tisztviselők anyagi helyzetén is kívánt könnyíteni; miután azonban az örök a jobb jövő reményében készebbek lemondani a reájuk váró előnyökről, mint a tudományszakukba vágó munkákat nélkülözni, arra kéri a nádort, fogadja el az ő javaslatát. Annál inkább, mert mint más uton értesült, a gróf fiai már most gondolkoznak azon, hogy atyjuk szándékát a saját jövedelmeikből fogják megvalósítani, és a könyvtári alkalmazottak javára alapítványt tesznek le.¹

Másnap Miller a helytartótanács elnökét is megkereste, hogy még a nádor visszatérése előtt rendelje el a könyvvállványok elkészítését, mert igaz ugyan, hogy a könyvek a Múzeum pitvarában biztonságban vannak, de mégis attól lehet tartani, hogy ha a tél folyamán becsomagolva maradnak, a nedves levegőn megromlódhatnak.

Az asztalos azonban, a kit erre Miller felhívott, oly költségvetést csinált, melyet lehetetlen volt elfogadni, mert 1325 frtot kért a Sopronból elhozott állványok átalakítása és befestéseért. A helytartótanács nem is fogadta el a költségvetést, hanem úgy intézkedett, hogy a könyvvállványok készítését el kell halasztani a nádor hazaérkeztéig, a ládákat pedig vigyék oly helyiségbe, a hol a könyveket semmiféle veszedelem nem fenyegeti.²

Most egy kis szünet állott be a soproni könyvtár ügyében, mely alatt egy-két bennünket érdeklő más esemény merült fel.

Ilyen volt pl. a portomentesség ügyében leérkezett válasz.

Miller az 1819. év elején, február 8-án, felkérte a nádort, eszközölje ki a Múzeumnak a portomentességet. Kérelmét a többi közt azzal is támogatta, hogy a megyei és városi hatóságok igen sokszor kérnek használat céljából oly nyomtatványokat és kéziratokat, a melyek a Széchényi-katalogusokban szerepelnek. Sőt nem ritkán kérdezősködnek olyanok után is, a melyek ezekben nincsenek felvéve. De nem válik a nemzetnek sem dicsőségére, ha e kedvezményben éppen az az intézet nem részesül, a mely

¹ Országos levéltár. Acta Musei. A. 1819. Nr. 618.

² Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 68.

a kincstár minden megterheltetése nélkül jött létre a közjó előmozdítására.¹

A nádor utasítására a helytartótanács tett is lépéseket a kedvezmény kieszközlése céljából, azonban nem sok eredménnyel, mert legfelsőbb helyen azzal tagadták meg a kérelem teljesítését, hogy a nemzeti múzeumok az örökös tartományokban sem élvezik a portomentességet, és így ez a Magyar Nemzeti Múzeumnak sem engedélyezhető.²

Július második felében Brunsvick József gróf egyik levele keltett némi érdeklődést a nyári hőség békességes csendjében dolgozó Millerben. A gróf ugyanis azt tudakolta tőle, meg van-e még birtokában gazdag czímergyűjteménye, avagy átengedte-e ezt a Nemzeti Múzeumnak? Ha ez még sajátja, és nem is szánta az intézetnek, nem lenne-e hajlandó átengedni a Ferdinánd trónörökös által létesítendő gyűjtemény céljaira?

Miller július 25-én megírja a grófnak, hogy már a télen értesítette Bellegardeot, a trónörökös főkamarsát, miszerint azt a czímergyűjteményt, a mit 34 év előtt Nagyváradon látott nála, összes könyveivel, kézírataival az országos könyvtárnak ajándékozta. Megküldi azonban neki a könyvtárban őrzött különféle czímergyűjtemények jegyzékét, és közli vele, hogy a czímerek katalógusát most nyomják Sopronban, a miből Széchényi bizonyára fog a trónörökösnek is egy példánnyal szolgálni. A Széchényi által legújabbán a Múzeumnak ajándékozott nagybecsű gyűjteményben is van 508 magyar nemzetségczímer, a melyeket a Múzeum mint másodpéldányokat bátran nélkülözhetne. Ha a nádornak nincs ellene kifogása, ezeket át lehetne engedni a trónörökös számára stb.³

Augusztus vége felé Kriebel kapitány jár Pesten, hogy Millerrel munkája kiadása ügyében tárgyaljon. Az első kötetet sajtókészen adta át neki azzal a kérelemmel, hogy ezt a nádornak bemutassa; a II. és III. kötetet azonban, bizonyos pótlások eszközzése végett, visszavitte magával.⁴

Szeptember első napjaiban Miller és Horvát István megte-

¹ Országos levéltár. Acta Musei. A. 1819. Nr. 144.

² Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 64.

³ U. ott. Nr. 65.

⁴ U. ott. Nr. 77.

kintették a kúria irattárát, a hol szemükbe ötlöttek azok az elenchusok, a melyek József császár idejében készültek a hiteles helyi oklevelekről. A kerületi táblák megszűntével némely káptalan magához vette ezen elenchusokat, mások ellenben ott hagyták és ekkor más alkalmasabb hely hiányában a kúria irattárában nyertek elhelyezést. A két látogató elgondolta, mily haszonnal forgathatnák ezeket a Széchényi-országos-könyvtár kutatói; és Miller szeptember 4-én felterjesztést intéz a nádorhoz, hogy ezek itt helyeztessenek el.¹

Szeptember 13-án a Marczibányi-bizottság tanácskozott a Múzeum által kitűzött pályakérdésekre beérkezett dolgozatok felett. Gróf Teleky József helytartótanácsi titkár két munkával vett részt a pályázatban, a melyek érdemeseknek találtattak a jutalomra. A jutalomdíjat azonban nem vette fel, hanem új kérdések megjutalmazására szánta a következő, 1820. esztendőre.

Miller attól félt, hogy ha ez többször is megismétlődik, és minden évben több és több kérdést tűznek ki, az egyébként is elfoglalt bírálók nem lesznek képesek a beérkezett dolgozatokat tüzetesen átnézni, miután némelyik pályázó egész köteteket ír össze. Azt ajánlotta tehát a nádornak, hogy a kik nem hajlandók a jutalomdíjat felvenni, engedjék ezt át a többi pályanyertes dolgozatok szerzői közt való szétosztásra.²

Ugyancsak szeptember havában közli Miller Tibolthtal azokat az ajánló sorokat, a melyeket Széchényihez intézve, a Múzeumi Akták II. kötetébe akart felvenni, s melyért, köszönete fejében, Széchényi egy arany szelenczét küldött neki.³

Közeledvén a nádor külföldről való visszatérésének ideje, Miller újból foglalkozni kezd a soproni gyűjteménnyel.

Még a nyár folyamán kiiratta a soproni gyűjtemény katalógusából azon munkák jegyzékét, a melyek az országos könyvtárban is megvoltak. Ezt a jegyzéket azután szeptember 16-án felterjesztette a nádorhoz azzal az indokolással, hogy Széchényi már ismételten kérte őt, vegye gondozásába adományát, miután tudja, milyen jól ismeri a soproni gyűjteményt.⁴

¹ Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 74.

² U. ott. Nr. 76.

³ Miller levelezése. Quart. Lat. 66. I.

⁴ Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 79.

Október 3-án ismét tovább megy egy lépéssel. Már megelőzőleg összeíratta — mindig azzal, hogy Széchényi kívánta ezt tőle — a katalogus alapján az összes klasszikus munkákat. Ezekből kiválasztotta a legjobb és legszebb kiadásokat, mintegy 172 szerzőtől, mint a melyeket meg kellett volna tartani; 83 munkát 484 frt és 30 kr. értékben pedig mint olyanokat, a melyeket tanácsosabb lett volna eladni. Hasonlóképen kijelölt a régiségtári ör használatára 99, a természetrajzi tár kézikönyvtára részére 103 munkát. Mindezeket a lajstromokat felterjesztette azután a nádorhoz, jelentvén, hogy van ezen felül még rengeteg sok oly munka, a melyeket Széchényi bizonyos tőke alap létesítése céljából elárvereztetni óhajtana, miután felvilágosította őt, hogy nem valók a könyvtárba; ezeket azonban nem lehet előbb összeírni, míg a ládákból ki nem szedetnek és nem osztályoztatnak, hogy ő fensége maga ítélhesse meg, melyek lenének ezekből elárúsítandók és melyek megtartandók.¹

Visszaérkezvén József nádor hosszú külföldi tartózkodásából Budára, sietett meglátogatni a Múzeumot. Gondosan átnézvén az utolsó másfél év gyarapodását, különösen Széchényi ajándéka keltette fel figyelmét; úgyannyira, hogy nem állhatta meg, miszerint addig is, míg az ő január 15-én kelt levelére vonatkozólag bővebben kifejti szándékait, ne válaszoljon soraira, és a nemzeti irodalom és tudomány érdekében tett ezen újabb adományáért különös elismerését és háláját ki ne fejezze, a melylyel a magyar nemzet is mindenkor adója lesz, a művelődése érdekében hozott ezen áldozatokért.²

Millert pedig utasította, hogy a könyveket mielőbb szedesse ki a ládákból, és külön helyiségekben állíttassa fel a könyvszekrényekbe. Sőt, miután Miller írásban és szóban azt jelentette neki, hogy Széchényi sürgeti a másodpéldányoknak, valamint a Múzeum céljaira kevésbé szükséges egyéb munkáknak eladását, azt is elrendelte, hogy a gróf utasításait erre nézve kikérvén, megbecsültétvén előbb az egyes munkákat, nem árverés útján, hanem valamely könyvárús közvetítésével értékesítse ezeket, tekintettel arra a körülményre, hogy az árverésen, a pénztelen világban, rendesen értéken alúl szoktak elkelní a könyvek.

¹ Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 81.

² Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 105. szám.

Excellentissime Princeps Comes

Post longius in diffractis Europae Partibus susceptum Per in Hunga-
riam Rediit, ad primas meas levas spectare reputavi illud visi-
tare Publicum Institutum cuius fundamentum Excellentiae Vestrae
Munificentia, ac Patrioticus Animus posuit, quod ut postmodum
Regnicolarum Subsidijs auctum tanta cepit Incrementa Muscum
quippe Nationale Hungaricum. Diligentius illud caque
quae eidem a medio fundo Anno acciperent Objecta perlustrando
primo statim obtulit illud Augmentum quae Excellentiae Res-
troae in Patriae Culturam Amor, huic Instituto procuravit, mihi
in Oculos incidit, me possum mihi imperare quoniam Excellentiae
Vestrae, antequam re peritius expressa ad continuationem Cal-
lendarum Vestrae litteras d. 15. Januarij a. h. responsum meum

ad promittentem, pro eximio hoc conditioni, ac litterarum Nationali facto
Oblato, illam quam certum concipi peculiarium Satisfactionem, qualem
divisim quidem genus Hungarum Excellentiam Vestrae ob tanta Sacrificia
ejusdem litterarum facta hucusque vocabitur Sena ubi vix contestare
His addo tota pro Excellentiam Vestrae ubi vix Convalescentia et
peculiarium cum Propensione persisto

Excellentiam Vestrae

Andae die 22. Julij 1819.

Adiectivum
Josephus

Az őszi hónapokban ezzel a fáradságos, szaporátlan munkával voltak elfoglalva, élükön Horváttal, a könyvtári emberek, a midőn egyszer csak azzal lepte meg Horvát István az igazgatót, hogy lemondott állásáról.

Elhatározásának indító okait a következőkben adta elő.

A nádor kiváló jóakarata főleg azon czélból juttatta őt, a ki mint az országbíró titkára is nagyon elfoglalt ember volt, és csak elvétele juthatott az olvasáshoz, a Széchényi-országos-könyvtár őri állásába, hogy segédkezet nyújtson Kriebelnek, történelmi munkája megírásában. A mennyire hálára kötelezte ő fensége e jóakaratával, annyira aggodalomba ejtette, a reá rótt feladat miatt. Kivált ha meggondolta képességeinek korlátolt voltát, az elsajátítandó ismeretek óriási halmazát, és szemei elé idézte a Nemzeti Múzeum magasztos céljait, s a nádor terveit, a nemzeti dicsőség előmozdítása érdekében. Azonban saját gyengeségeinek tudatában is biztatta az elérhető eredményre való kilátás, és a remény, hogy éjjeli-nappali szakadatlan munkásságával méltónak mutatja magát a tapasztalt kegyességre, a ráruházott hivatalra és az intézetre.

Hogy e czél elérésére a maga részéről semmit el nem mulasztott, világosan mutatja az a körülmény, hogy anyagi erején felül költött a szükséges irodalmi segédeszközök beszerzésére. S hogy nem csökkent tudományszomja sem, bizonyítja a Miller előtt is ismeretes azon áldozata, hogy többször visszautasította a neki felajánlott előnyös állásokat, csakhogy tudományos foglalkozása mellett megmaradhasson. Ez alatt, minél jobban elmerült tanulmányaiiban annál jobban növekedett szemei előtt a maga elé tűzött feladat nagysága. Ezeknek a megoldására pedig — ő is be fogja látni — jelen viszonyai között nem rendelkezik elegendő idővel. Az a néhány munka is, a mit eddig írt, éjjelezéseinek gyümölcse volt.

Hogy tehát kimondhatlan fáradságainak némi gyümölcset szemeinek rongálása nélkül is élvezhesse, és a mit hazánk történelmére vonatkozólag írt, kiadhassa, szükségesnek látja visszatérni a magánéletbe, és mindazt az időt, a mi öreg jóltevőjének szolgálatán felül még rendelkezésére marad, magyar nyelven írt munkáinak közreadására szentelni, nehogy hazája — ha szabad e kifejezéssel élnie — a köz és magánjog, a történelem, diplomatika

terén elért tudományos eredményeket nélkülözni legyen kénytelen. Mindez oly természetű munkával jár, hogy közben a hivatalos órákat betartani, a vendégeknek magyarázatokkal szolgálni, és más hasonló dolgokkal foglalkozni alig lehetséges. Úgy hivataloskodni pedig, hogy a gépies hivatali teendőkben ne vegyen részt, nem tartja sem illőnek, sem megengedhetőnek.

Hogy ezt a lépést nem merő dicsekvésből, vagy állhatatlanságból teszi, tanulmányainak tárgyai, a melyek mélyreható fejtegetéseket kívánnak, fogják megmutatni és eljárását a nádor előtt igazolni. Reményli, hogy ő fensége, a kinek mihelyt teheti be fogja mutatni munkálatait, a Múzeum kötelékein kívül sem fogja megvonni tőle kegyes jóindulatát. Kéri ennél fogva Millert, hogy mindezt, a mi egyedül tanulmányainak gyümölcsöző eredményét van hivatva előmozdítani, ő fensége elé terjeszsze, és tőle állásától való felmentését kérelmezze.¹

Nem akarjuk kétségbevonni, hogy Horvát István őszinte volt lemondása megokolásában, és égő tudományszomja csakugyan annyira erőt vett rajta, hogy szeretett volna néhány évre megszabadulni a hivatalos elfoglaltság lekötöttségétől és tisztán tudományos kutatásainak élni. Ámde nincs kétségünk az iránt sem, hogy nem kizárólag ez a vágy érlelte meg lelkében az elhatározást, hogy megváljék az intézettől, a melyhez annyira ragaszkodott, hanem nagy része volt ebben annak a kelletlen, feszült viszonynak is, a mely közte és Miller közt a legutóbbi időben fennállott.

Az oly régóta szíves, baráti viszonyban élő két ember egymástól való elidegenedését attól az időtől észleljük, a mikor Horvát István Bécsben rávette Széchényit, hogy a soproni könyvtárból segédkönyvtárt létesítsen. Ettől a pillanattól kezdve nem tudnak Millerrel egyetérteni. Horvát István minél több könyvet akar a gyűjteményből magtartani, Miller ellenben minél többet eladni. Nem lehetetlen, hogy Miller Horvát befolyásának tulajdonította Tibolth azon levelét is, a melyben ez őt vandalizmussal, önző célokkal vádolta. Elég az ahhoz, hogy július elején már annyira kiélesedett köztük az ellentét, hogy már-már nyilvános botrányban tört ki.

Az összetűzés előzménye ez volt. Horvát Istvánnak Széchényi több kötetre terjedő oklevélgyűjteményt adott át Bécsben azzal

¹ Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 100.

a szóbeli utasítással, a mit később írásban is megismételt, hogy ezeket egyenesen a nádor kezeihez juttassa. Ő tehát ezeket Pestre való visszatérte után magához vette és gondosan megőrizte.

A Vereinigte Ofner und Pester Zeitung július 8-iki számában kimutatást tett közzé azokról az adományokról, a melyekkel legújában gazdagították a Múzeumot, a nádor, Széchényi és Aspermont grófok, Saffert báró és mások. A kimutatás azzal a megjegyzéssel záródott, hogy Széchényi egyebek közt több eredeti oklevelet is ajándékozott az intézetnek, a melyek már Pesten vannak, sőt használva is lettek, daczára annak, hogy mindezideig nem lettek a Múzeum igazgatójának beszolgáltatva.¹

Horvát Istvánt rendkívül kellemetlenül érintette Millernek — a kitől a hírlapi tudósítás származott — ezen alattomos támadása; s csak növelte felháborodását azon körülmény, hogy nem első ízben történt, miszerint az igazgató a könyvtár embereit a nyilvánosság előtt pellengérré állította.

A Múzeumi akták I. kötetében a 191. oldalon ugyanis kiadta Miller Mátyás király 1463-iki Decretumát azon hitelesített másolat alapján, a melyet Rhédey Adám kamarás, családi levéltárában talált. Miller a közlés végén elmondotta, hogy ő még 1817-ben felvette ezt, mint eddig ismeretlen történelmi emléket a Múzeumi Aktákba, és nem mint pótlékot a Corpus Jurishoz. Ennek daczára, Kovachich József Miklós, az ő tudta és megkérdése nélkül, kiadta 1818-ban a Syllogi Decretorum Comitium Inelyti Regni Hungariae című munkában, czikkelyekre és pontozatokra való önkényes felosztással. Figyelmezteti erre az olvasóközönséget, nehogy valaki azt higgye, hogy ő már más által kiadott dolgokat hoz nyilvánosságra.

Most, hogy Miller őt is szabálytalan eljárással vádolta meg, Horvát István úgy érezte, tartozik magának és állása tekintélyének azzal, hogy Millertől e miatt valamely alakban elégtételt kérjen.

Már másodízben történik — írja hozzá július 10-én — hogy a Széchényi-országos-könyvtár tisztviselőit kötelességmulasztással vádolja a nyilvánosság előtt. Ha vádjai be lennének is bizonyítva, minthogy az ily súlyos kihágások megtorlása a nádor hatásköréhez tartozik, óvakodnia kellene a múzeumi alkalmazottakat az újságokban, a nagyközönség előtt meggyanusítani, mert ily módon

¹ I. h. p. 733.

a tudományok e csarnoka mindjárt kezdetben nélkülözni fogja a közbizalmat.

Növeli az eljárás elhamarkodottságát, hogy mindkét esetben ártatlanokat ért a gyalázat. Kovachich József Miklós, a kit magában a Múzeumi Aktákban bélyegeztek meg, maga fedezte fel atyjával Mátyás király Decretumait és keresztülvitte, hogy ez az országos levéltárba kerüljön. Később azután, de jóval az előtt, hogy az országos könyvtárhoz került adjunctusnak, teljes joggal kiadta. Hogy a Decretum másolata, a mely csak ezután helyeztetett el a Múzeumban, kezében sem volt, onnan is kitetszik, hogy ő a Decretumot a Múzeumi Aktákban észlelhető hibák és kihagyások nélkül közölte. A mi pedig őt magát illeti, csakis Széchényi utasításaihoz tartotta magát, a mikor az oklevélgyűjteményt a nádor visszatértéig magánál tartotta; és sem a nagylelkű meczenás méltósága, sem a beléje helyezett bizalom tekintetéből nem volt szabad ettől eltérnie. Ugyanezen okból az okleveleket a papírtokokból sem szedette ki, annál kevésbé adta oda valakinek használatra. Legfeljebb ha látogatói közül valaki érdeklődött az ott lévő tokok iránt, mutatta meg ezeket az illetőnek együttesen, amint megmutatta Millernek is, a mikor nála járt, de sohasem bontotta szét azokat. És daczára ennek, a budai ujságokban most azt a vádat emelik ellene, hogy a gyűjteményt nem szolgáltatatta be az igazgatónak, csak hogy mindenki hozzáférközhessék.

Miután ezen, kihallgatás nélkül való nyilvános megvádolás folytán, nem csekély folt esett jó hírnevén, és miután úgy tudja, hogy a nádor nem helyezte őt Miller önkényes rendelkezése alá, és Millernek az igazgatása alatt álló tisztviselőket súlyos gyanuok nélkül, hivatalos ügyekben, nyilvánosan megróni sem nem illő, sem nem szabad, azon tisztelettel, a melylyel irányában egyébként viseltetik, ezennel négy szemközt felszólítja őt, hogy a vádakát az újság legközelebbi számaiban, valamely alkalmas formában vonja vissza, nehogy ő is kényszerítve legyen megtámadott becsületét a nyilvánosság előtt megvédelmezni, és az ügyet a nádor elé vinni.

Ne vegye rossz néven nyíltságát, és kéri, rendezze a meg gondolatlanságból eredő dolgot idejekorán s viseltessék irányában ezentúl is őszinte szívvvel.¹

¹ Másolat a könyvtári irattárban. A. 1819.

Úgy látszik, sikerült Millernek békességben, újabb hírlapi nyilatkozat nélkül rendezni az ügyet; mi legalább nem akadtunk ilyesminek nyomára. Nem sikerült azonban Horváttal teljesen elfeledtetni az esetet; annyira nem, hogy a midőn azt tapasztalta, miszerint Miller még Széchényi határozott akaratával szemben is el van határozva a soproni könyvtár nagyobb részét árúba bocsátani, elkedvetlenedése oly fokra hágott, hogy december 12-én — mint láttuk — benyújtotta lemondását.

Miller azonban nem terjesztette, mint ezt Horvát tőle kívánta, a lemondási nyilatkozatot József nádor elé; sőt mintha a lemondás egyáltalában szóba sem jött volna, egyik felterjesztésében újabb munkálatokkal kívánta Horvátot megbiztatni.

Midőn az 1819. év vége felé a nádornak jóváhagyás czéljából bemutatta a Marczibányi-bizottság által kitűzött új pályatételeket, a nádor elrendelvén ezeknek kihirdetését, utasította őt, tegyen javaslatot arra nézve, miként lehetne a Múzeumnak a pályanyertes dolgozatokat kiadni?

Miller 1820 január 22-én tesz eleget e meghagyásnak, kifejtvén, hogy ha kezdettől fogva megmaradnak az eredeti intézkedés mellett, most a kiadásról minden nehézség nélkül lehetne gondoskodni. Miután azonban egy kérdés helyett négyet tűznek ki, az így felnövekedett pályadolgozatok kiadása is igen tetemes költséget igényelne. Most már hat dolgozat vár kiadásra, összesen 107 irott ívnyi terjedelemben, a mit nyomtatásban 50 ívnek lehet számítani. Bármily silány papirost véve, ívét 30 frttal számítva, az egész költség 1660 forintot tenne. Gróf Teleky bizonyára kinyomatja fia két dolgozatát; de még így is marad négy. Pedig az előfizetésekből mit sem lehet várni.

Tekintettel mégis arra, hogy a Múzeum ez által némi pénzforráshoz juthatna, ezeket ajánlhatná. A munkát 600 példányban kellene kinyomatni, a miből 100 példányt szétosztásra szánva, a szerzőknek 10—10 példányt, a bíráló bizottság tagjainak egyet-egyet, a helytörténettanácsnak 4-et, a múzeumi könyvtárnak 10-et, a többi 23 a nádor rendelkezésére maradna. 500 példányt pedig a könyvpiacra kellene adni. Ha példányonként négy forintért adják, ez után 2000 frt jönne be, a miből a Múzeumnak 400 frt maradna. A munka kiadásáról a közönséget a hatóságok útján kellene értesíteni. Arra az esetre, ha ő fensége elfogadná a kiadás

e módozatát, a szerződés megkötésével, a korrektúra végzésével, s a példányok szétküldésével, kéri, bizza meg Horvát Istvánt.¹

A nádor azonban nem fogadta el a javaslatot; mert, úgy mond, a Múzeum körülményei nem engedik meg az ily vállalkozást; hanem inkább azt akarta volna, hogy Miller vagy keressen meczénást a kiadás költségeinek fedezésére, vagy pedig előfizetés útján gyűjtse össze a szükséges összeget.

A szóban forgó eset kapcsán megemlékezett a nádor arról is, hogy bár Miller még a múlt nyáron engedélyt kért és nyert arra, hogy a Múzeumi Akták II. kötetét Széchényinek ajánlhassa, ez még mindig nem jelent meg. Rosszsalását fejezvé ki ezen mulasztás felett, felhívta őt, hogy az Akták kiadását mielőbb eszközölje.

Miller két felterjesztésben válaszolt a nádori leiratra.

Az elsőben — márczius 9-én — kijelenti, hogy javaslatának elvetését előre látta. Ismétli, ha a Marczibányi-bizottság megmaradt volna egy kérdés kitzúzése mellett, sőt ha több kérdést tűzött volna is ki, de más más tudomány szakokból, a pályanyertes munkálatok a Múzeumi Aktákban is elhelyezhetők lettek volna. Úgy azonban a hogy most van, ez nem nem lehetséges. Egyelőre biztosítva van őt jutalmazott dolgozat kiadása, a mennyiben Teleky József gróf dolgozatát atyja nyomatja ki, a többiről pedig Horvát és Schedius gondoskodtak. A jövőben megjutalmazandók kiadására azonban valamely állandó pénzalapot kellene teremteni. Némelyek mindent a Tudományos Gyűjteménybe szeretnének felvenni. Mások viszont a leghatározottabban ellenzik ezt, abból indulva ki, hogy nem válik a nemzet dicsőségére, ha az ő fensége által, a nyilvánosság előtt pályakoszorúzott tudományos értekezések, magánemberek kiadványaiként szerepelnek. A Marczibányi-családnak az lenne az óhajtása, hogy az alapítványából jutalmazott dolgozatok minden egyébtől elkülöníttessenek. De találkoznak olyanok is, a kik külön alapot óhajtanának létesíteni, és a kiadás költségeit ennek évi kamataiból fedezni.

Ez az utolsó vélemény felkeltette az ő figyelmét is, és más hozzáértők meghallgatásával újabb javaslatot szerkesztett, a melyben előadja nézeteit a kiadásra vonatkozólag. Biráltassa meg ő fensége ezt bárki által. Ha maga az eszme tetszeni fog, a végrehajtás módjára is rá fog mutatni.

¹ Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 8.

Miller azzal vezeti be magyar nyelven szerkesztett javaslatát, hogy »nemzetünknek az honyi nyelv előmozdítása forró kívánsága sok érdemes férfjakat arra serkentette, hogy Tudós magyar Társaságnak felállításáról és annak állandó Fundusáról bölcs elmékedéseket kinyilatkoztatni már több ízben igyekeznének. De a mostoha üdöknek viszontagsága egyebet javasolván, a nemzeti óhajtnak beteljesítése ekkorig meghátráltatott. A magyar nemzeti Múzeum ezen fogyatkozást tehetsége szerint kívánván kipótolni, semmit el nem mulatott, a mi ennek a dütsőséges szándéknak feletére alkalmas találatott«. Ebben a Maczibányi- és Vitéz-féle alapítványok is segítettek. Figyelmet érdemel azonban »azon körülállás, hogy az igaz nemes szívű Magyar az elveinek gyakorlására hazaszeretettül felbuzdítottatik, és inkább betsületért, mintsem pénzért pennáját forgatni szokott; fáradságának legdiszesebb jutalmát tartván, ha a tudós szüleménye egyenlő egységgel kinyomtatásra érdemesnek megítéltetik. Az eddig szokásban lévő módok, mellyekkel efféle irások kiadattattak, igen kétségesek. Tapasztalásból tudjuk, hogy az előfizetés és aláírás tsak bizonytalan utak. Ritka magyar író dicsekedik, hogy szorgalmatosságának gyümölcseit haszonnal, vagy minden kár nélkül sajtó alá bocsátotta volna. De ha lehetséges is sok tsavargásokkal és alkalmatlanságokkal annyi pénzt összegyűjteni, mennyi a nyomtatásnak költségére kívántatik, mindazonáltal ez tsak ideig tartana, mert minden esztendőben a kiadandó munkához képest egyszer kisebb, máskor nagyobb árát kellene szabni és jelentésekkel széllyel küldeni; utoljára mégis tsak az lenne a vége, hogy a Publicumnak unalmassá esvén a sok Híradás, az Hazának dicsőségére, Polgári-Társamnak hasznára igyekező szándékunk önképen megszűnne«.

Alkalmas alapot kellene tehát létrehozni, akkorát, hogy ennek évi kamataiból legalább 600 frt folynék be. Ebből ki lehetne adni a pályanyertes munkákat; az olvasók pedig olesón, mondjuk, 5 frt helyett 1 forint 30 krajczárért évenként egy tartalmas kötetet kapnának. Ha a nyomdai kiadások nem emésztenék fel az egész 600 forintot, a maradványt a Múzeum czéljaira lehetne fordítani. Az alap létesítéséhez szükséges pénzt a földbirtokosok, gazdatisztek, papok és mások adnák össze, a szolgabírák buzditására. Adományát kiki vagy egy összegben, vagy kisebb részletekben fizethetné le. A jóltevők nevét és állását a Múzeum igazgatója egyik

kötethez mellékletül kinyomatná. A példányok kezelését és eladását pedig a Széchényi-könyvtár öre végezné.¹

A nádor abban a véleményben lévén, hogy nem lenne időszerű ismét igénybe venni a közönség áldozatkészségét, miután más, szükségesebb célok is támogatásra szorulnak, de meg remélni is lehet, hogy úgy mint ez most történt, a jövőben is lehetséges lesz a pályanyertes munkákat megjelentetni, nem fogadta el Miller javaslatát.²

Márczius 12-én, egy másik felterjesztésében előadta Miller a nádornak mentségeit arra nézve, hogy miért nem jelent meg mindezideig a Múzeumi Akták II. kötete. Nem titkolta, hogy a nádor megrovása nem hozta őt zavarba; ellenkezőleg, valósággal felemelő hatást gyakorolt rá. Most tapasztalta első ízben, hogy igyekezetei, a melyek neki Angliában, Olaszországban, Dániában, Poroszországban és más egyebütt tiszteletet szereztek, ő fensége figyelmét sem kerülték el. Ámbár feltette magában, hogy semmiféle, a Múzeumot érdeklő ügyet nem vállal többé magára, ha csak határozott utasítást nem nyer erre, mégis, a mint értesült róla, hogy Széchényi várja az ajánlást, elküldötte neki. Ekkor mindenféle életrajzi adatokat kapott, hogy még ezeket is vegye fel az ajánló sorok szövegébe. Újból meg kellett tehát ezt szerkesztenie és elküldeni, a mit csak a mult őszön kapott vissza. Így történt, hogy ezt még nem terjeszthette fel jóváhagyás végett. De az általános pénztelenség sem volt biztató; sőt előre látja, hogy egy esztendő is bele telik, míg a szükséges pénz összejön. A II. kötet anyaga különben készen áll, csak ő fensége jóváhagyása van hátra. Kéri tehát intézkedését, hogy a most bemutatott anyagból mit adjon sajtó alá.³

Miller még az ősz folyamán hozzáfogott a soproni könyvtár kiválasztásához, és az egyes munkák elárúsításához, még pedig nem árverés útján, hanem, a mint József nádor akarta, Eggenberger könyvárus közvetítésével, a ki ezért tíz százalékot kötött ki magának.

Az év végével Miller kötelességszerűen beszámolt a könyvárusítás eredményével és december 31-én bejelentette a nádor-

¹ Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 21.

² U. ott. Nr. 30.

³ U. ott. Nr. 25.

nak, hogy e napig eladatott 1177 frt 49 krajczár értékű könyv; levonván ebből az Eggenbergert illető százalék fejében 117 frt 46 krt, a Múzeum javára maradt 1060 frt 3 kr.

Eggenberger januárban folytatta az elárusítást, úgy hogy februárban már 2015 forint 20 krajczár gyűlt össze. Ezalatt azonban mindjobban elterjedt mindkét városban a hír, hogy a soproni könyvtár könyveit érteken alul adják el. E hír a nádori palotába is utat talált és József nádor, hogy meggyőződjék mi igaz e híresztelésekből, a Miller által az eladott könyvekről december 31-én felterjesztett jegyzék alapján összehasonlításokat tett néhány könyvárusi katalógussal. És csakugyan azt látta, hogy e katalógusok árai s az áruba bocsátott munkák vételára közt igen nagy különbség van. Így pl. egy bécsi könyvtáros katalógusában Lucretius De rerum natura, úgyszintén Catullus Tibullus című munkák — mindkettő birminghami kiadásban — 25 frton hirdettek; Sallustiusnak egy 1772. évi spanyol-latin kiadása pedig 100 frt. volt pengőben. Holott Eggenberger a két elsőt összesen 30, az utóbbit 60 váltó forintért adta el. Tekintettel arra, hogy ebből a Múzeumot érzékeny veszteség érte, a nádor február 9-én meghagyta Millernek, hogy a könyvek elárusítását további rendelkezésig szüntesse be, az eddig eladott összes könyvek lajtsromát terjeszsze fel hozzá, feltüntetvén ebben minden egyes munka becsértékét és vételárát, úgyszintén azt is, mily szempontok vezették az árak megállapításánál, és vajjon minden egyes munkának árát ő határozta-e meg?¹

Természetesen Széchényi is megtudta, hogy a soproni gyűjtemény elárusítása kezdetét vette, a mi annál kellemetlenebbül érintette, mert mindekkoráig teljes bizonytalanságban volt az iránt, hogyan fog intézkedni a nádor a gyűjtemény sorsa felől, és elfogadja-e az ő feltételeit? Véget akarván vetni a hosszas bizonytalanságnak, május 3-án megírja a nádornak, hogy minekutána ereje súlyos betegsége következtében napról-napra fogy, szeretné még halála előtt tudni, miként rendelkezett ő fensége a könyvtár felett. Ő ugyanis azt hallotta, bár nem tartja hihetőnek, hogy a pesti könyvkereskedők már több klasszikus írórt eladtak belőle. Megvallja, ő kételkedve fogadta ezt a hírt. Arra kéri tehát újból a

¹ Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 12.

nádort, méltóztassék tudomására hozni a könyvtárra vonatkozó határozatát, a melyet október 22-iki levelében is kilátásba helyezett, és értésére adatni, hogy a gyűjtemény a Nemzeti Múzeumba került-e, avagy az ő parancsára talán más célra fordított? ¹

Miller még mindig nem terjesztette fel a nádorhoz a kívánt jegyzéket, és május havában ismét 262 frt 11 kr. folyt be az országos pénztárba, a soproni könyvtár eladásából. Értesülvén erről a nádor, megróttá Millert, hogy február 9-iki rendeletének nem engedelmeskedett, és újból szigorúan megparancsolta neki, hogy 3 napon belül tegyen jelentést, mely napon szüntette be a könyvek elárusítását, számoljon le Eggenbergerrel, és adjon számot arról is, micsoda okból küldötte be Eggenberger a 262 frtot közvetlenül az országos pénztárba, a nélkül, hogy ő — mint megelőzőleg is történt — ezzel egyidejűleg benyújtotta volna az eladott könyvek jegyzékét.²

Miller azonban makacsul hallgatott még ekkor is. Úgy hogy a nádor szeptember 29-én újból kénytelen volt rá írni, hogy haladéktalanul tegyen jelentést a már két izben megsürgetett ügyben.³

A mint nem sikerült a nádornak Millert megszólalásra bírni a soproni könyvtár ügyében, úgy hasztalan kopogtatott Széchényi is a nádornál az ígért válaszért, hogy mi történik az ő könyvtárával?

Július 3-án ismét felkeresi a nádort soraival. Ne vegye rossz néven — úgymond — hogy újból alkalmatlankodik, de nagyfokú gyengesége, és betegségének fokokint való elhatalmasodása, figyelemztetik a közelgő halálra. Kéri ennélfogva, közölje vele a feltételeket, a melyeket kitüzött az általa odaajándékozott könyvtár rendeltetése ügyében, hogy, ha esetleg adománylevelet kellene kiállításra, vagy a felség jóváhagyását kieszközölnie, még életében megtehesse a szükséges intézkedéseket.⁴ Hasonló értelemben ír a nádornak augusztus 30-án is. Végre e levelére kap választ Beckers gróftól, a nádor kamarásától, a ki értesíti őt, hogy fenkölt gondolkozását a főherceg-nádor is igen nagyra becsüli, és szándékának megvalósításában minden erejével támogatni fogja. A felmerült

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1297.

² Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 48.

³ U. ott. Nr. 88.

⁴ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1298.

akadályok azonban bizonyos kellemetlen késedelmet szültek, a melyeket ő fenségének remélhetőleg mielőbb sikerülend elhárítani, s nagy örömeire fog szolgálni, ha ily módon az ő várakozásainak megfelelehet.¹

Miller csak a soproni könyvtárra vonatkozólag hallgatott oly megátalkodottan; ellenben a régi buzgósággal serénykedett, mihelyt arról volt szó, hogy javaslatot dolgozzon ki a szolgálati szabályzatra vonatkozólag.

A mikor 1820 június hóban tervbe vették, hogy Sadler József adjunctusnak neveztessek ki a természetrajzi osztályba, Miller oly kérelemmel fordult a nádorhoz, hogy a kinevezési okirattal egyidejűleg adja ki az általa már rég szorgalmazott szolgálati szabályzatot is. A nádor hajlandónak mutatkozott erre, és utasította Millert, hogy dolgozza ki a szabályzat pontjait és terjeszsze fel hozzá. Megfelelvén Miller a megbízatásnak, azon óhajának adott kifejezést, bár hasonló intézkedést tenne ő fensége a könyv- és régiségtárban is. A nádor ettől sem idegenkedett volna, és a midőn július 20-án a természetrajzi osztály szolgálati szabályzatát kiadta, felhívta Millert, dolgozzon ki hasonló szabályzatot a másik két osztály részére is, és ezeket hasonlóképen terjeszsze fel hozzá.

Erre Miller a következő 21 pontban foglalta össze a könyvtári szabályzat intézkedéseit.

A könyvtár berendezése, a nyomtatványok és kéziratoknak tudományszakok szerint való csoportosítását illetőleg, a jövőben is fentartandó.

A látogatókat körűtjukban mindig kísérnie kell valakinek, udvariasan figyelmeztetvén őket, hogy a könyvekhez ne nyuljanak. Ügyszintén tilos ismeretlen egyéneknek a polczokról könyvet levenni.

Az érdeklődő közönségnek megmutatandók és megmagyarázandók a ritkább kéziratok, kódexek, oklevelek.

Nem szabad azonban az oly dolgokat mutogatni, a miket állami okokból tanácsosabb eltitkolni; annál kevésbé szabad ezeket használatra kiadni.

A kéziratokból meg van engedve kivonatokat készíteni; itt is ügyelni szükséges azonban arra, hogy le ne irassék olyasmi, a minek jobb örökre eltemetve maradni.

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag. 108. szám.

Az olvasók figyelemmel kísérendők, hogy a könyveket be ne piszkítsák, egyes lapokat azokból ki ne tépjenek.

A könyvtár, a vásár- és ünnepnapok kivételével egész éven át nyitva tartandó.

A látogatók fogadása, valamint a könyvtári teendők elvégzése céljából a könyvtár óre és adjunctusa délelőtt 9—12-ig, délután 3—6-ig tartozik hivatalában tartózkodni.

Az ő legfontosabb teendőjüket, a mihez minél előbb fogjanak hozzá, a nyomtatványok, kéziratok, képek, czimerek, földabroszok katalógusának elkészítése képezze.

Mindenek előtt nézzék át a már kinyomtatott Széchényi-féle katalógusokat, és a hol több munkát találnak ugyanazon egy kötetben, ezeket jegyezzék ki, hogy a keresés annál könnyebben történhessék.

Mindazon munkáknak, a melyek e katalógusokban nem szerepelnek, leirandók czimei, az alak nagyságával a nyomtatási helylyel és évvel, a lapszám feltüntetésével, a katalógusoknak folytatólag kiadandó pótkötetei részére.

A Széchényi-féle metszetek, földabroszok katalógusának — melyet most nyomnak Sopronban — kiadásával várni kell egy ideig, hogy ezek összeírásában a kellő rendet meg lehessen tartani.

Allítsák össze azon munkák jegyzékét is, a melyeket a helytartótanács útján kellett volna a könyvtárnak megkapnia, de nem kapott meg, hogy az igazgató a hiányok pótlásáról a maga hatáskörében gondoskodhassék.

E célból jegyezzék ki gondosan az ujságokban hirdetett könyvek czímeit, hogy ezek beküldését akár a nyomdánál, akár a szerzőnél meg lehessen sürgetni.

Ugyanígy figyelemmel kísérendők a külföldön megjelent magyar nyomtatványok.

Külön jegyzék vezetendő az oly nyomtatványokról is, a melyek már régebben kerültek ki idehaza, vagy a külföldön, a sajtó alól, hogy a politikai vagy egyházi hatóságokkal, intézetekkel, tudósokkal érintkezésbe lehessen lépni ezek megszerzése érdekében.

Ne köttessenek több munkát egy kötetbe, hanem mindent külön-külön.

A Múzeum tisztviselőinek megengedhető, hogy a könyveke

pár napi használatra lakásukra vihessék; de csak úgy, ha ez a kölcsönzési naplóba bejegyeztetett.

A szükségesnek mutatkozó kiadások bejelentendők az igazgatónak.

A két tisztviselőnek legyen gondja arra, hogy a szolgálta mindent tisztán tartson, az asztalokat, székeket, szekrényeket naponkint letörülje, a termeket kiséperje, a könyveket pedig — sorba vevén a helyiségeket — leporolja.

Miután az igazgató hat heti szabadságidőt engedélyezhet a Múzeum összes tisztviselőinek, ehhez a könyvtár őrének és adjunktusának is joga van; egyikük azonban mindig tartozik a könyvtárnál lenni. A ki ezen felül akar szabadságidőt, annak a nádorhoz kell folyamodnia.

Felterjesztvén Miller augusztus 8-án a nádorhoz e pontozatokat, kísértő soraiban azt ajánlotta, ha ő fensége kiadja a szabályzatot, az igazgatónak tegye kötelességévé negyedévenként jelentést tenni arról, hogy a tisztviselők pontosan járnak-e a hivatalba és egyébként is megtartják-e az előirt rendelkezéseket, mert ha ez meg nem történik, a távollévő tisztviselők helyettesítése továbbra is az igazgatót terhelné, a mit egy 70 éves embertől, a ki 48 esztendeje van szolgálatban, nem lehet kívánni.¹

Horvát Istvánnak talán nem is volt tudomása az őt oly közleklől érdeklől javaslatról. De ha volt is, nem hiszszük, hogy nagyobb érdeklődést keltett volna benne, minthogy anyagi gondjainak súlyosbodásával — a melybe főleg nagyszámú könyvvásárlásai sodorták őt — fokozatosan növeklől kedvetlensége mindinkább megerősítette elhatározásában, hogy bár lemondása még mindig nem fogadtatott el, az országbiról pedig, tekintettel a könyvtári teendők felszaporodására május havában felmentette őt a 18 éven át vitt titkári teendőlktől, a legelső kedvezől alkalommal megválíkl az intézettől, és más állás után néz.

Ismerölsei, barátai, a kiknek baját elpanaszolta, mindenképen vissza akarják őt e lépéstől tartani. Érzékenységgel teljes levele, — írja hozzá június 12-ikén Fejér György — melyet tegnap vettem, egészen szívemre hatott. Számos költséges áldozataiban tellett, háládatlan literaturánkat, melynek fő dísze és első bajnoka volt,

¹ Igazgatólási irattár. A. 1820. Nr. 61.

méltán vádolhatja. Tudom igenis és megeszmérem maga erőltetését, melylyel annak szolgálatjára szánta erejét, egészségét, és még pénzét is. S mi jutalmát vette s várhatja? egyéb ama lelkiesmeretének tanuságát, hogy hazájának hiv fia, a tudományoknak felszentelt papja lön, s azon dicsőséget, melynek az utóbbi kor a megadója. Hogy magát érette értékeiből többről többre kiforgassa, se a haza, se a honyi literatura nem kívánhatja s nem is kívánja. Fájdalmas sérelmeiben az látszatik neki is illendőnek s tanácsosnak lenni, hogy minden költséges áldozatoktól magát jövődre tartóztassa, illetlennek és méltatlannak ellenben, hogy annak egészen ellene mondjon és minden becses hivatalától bucsút vegyen. Ha ezt tenné, magát nyilván megítélné s némi nemű kedvetlenségnek is kitenné. A böles pedig azon is van, hogy okot ne adjon rosszakaróinak és a gyáváknak kikaczagtatására. Úgy véli tehát, hogy custosi, actuariusi és tanácsosi tisztéről hirtelen le ne mondjon. A custosi hivatala, múzeumi prefektusságra és a nádorispányi kegyelemre mindinkább méltóvá és érdemessé fogja tenni; actuariusi tiszte, mint eddig, jövődre is segedelmére szolgál; az országbirói consilliariusság, ha nagy hasznára nem is, de becsületére válik. Azért legalább esztendeig tapasztalja e szerencséjének változását is. Ez időközben a környülállások s önnön bölesesége tanácsot és utat fognak mutatni állapotjának jobbulására. Meghiszi ő is, hogy Ürményi ő excellentiája távol se kívánta rövidségét szerzeni, hanem inkább becsületét. Próbával válik el a szerencse. Kéri ezen tanácsát meg ne vesse, a mint ő az övét soha meg nem vetette. Felhevültünkben az igaz barát tanácsa fontosabb, mint ennen magunké; ő pedig igaz barátjának érzi magát, és reményli annak is esméri őt. Ezen állásában is gondot viselhet szöllőire, fundusaira és házat is szerezhet. Ha kedve telik benne, mihelyt pénze jön vissza, segíteni fogja, hogy árát minnél előbb kifizethesse. Ha pedig az isteni Gondviselés kedvezőbb sorsba helyezteti, számot tarthat bővebben is barátságára.¹

Horvát, az ekkor már súlyos beteg Széchényi gróf titkára, Pigay Antal előtt is feltárta helyzetét, a ki július 23-án ezeket írja neki: »A levelet nem bátorkodtam a grófnak felolvasni, tudván érzékeny szívét. Bizonyos vagyok benne, hogy annak foglalat-

¹ Irodalmi levelezések a múzeumi kéziratárban.

án nagyon megilletődött, sőt meg is indult volna. Már két ízben írtunk a Palatinusnak a könyveknek eladása miatt; meglehet, hogy talán ez is oka lehet, hogy annak további folytatása felfüggesztetett. Én részemről igaz szívbeli részt veszek a tettes úrnak nemes gondolkozása miatt való méltó elégedetlenségében és mostani méltatlan s meg nem érdemelt szomorú helyzetében. De egyszersmind előre sajnálom a Nemzeti Múzeumot is, ha oly becsületes s hasznát ápolgatva nevelő érdemes gondviselőjétől meg talál fosztatni. Ne hagyja a tettes úr aztat árvaságra jutni. Talán még jobb idők is következnek.«¹

Horvát azonban szilárdul el volt határozva változtatni viszonyain, annál is inkább, mert legutóbb megjelent munkája a »Gyökeres nemzetségekről« bizonyos körök előtt nem talált kedvező fogadtatásra. Az emiatt érzett keserűségét elénk tárja az a levél, a melyet október 3-án ír Pap Ferencz táblabírónak: »Talán nemsokára elfordul sorsom — olvassuk ebben — s ismét csendes lélekkel vihetem tollamat. Most a jövő aggodalmai egészen foglalva tartanak s a mindennapi kenyérre szükséges ügyelnem, némely gondatlanság miatt, melyet épen azért éreztettek velem súlyosan, hogy írtam s éreztem a hazáért. De hallgatok a kellemtlen tárgyról, mely könnyen kiragadhat az íróknak számokból. Megeshetik nem sokára az is, hogy pozsonyi lakos leszek. Itt látszik egy remény nyilni számomra. Nem örömet hagynám félbe literaturai pályámat, mert hízelkedés s önvakszeretet nélkül hiszem, hogy messze juthattam volna s juthatnék, ha szabad s gondtalan lélekkel dolgozhatnám. Fájdalmas vala észrevennem, hogy épen azon munkácskámért nyertem büntetést, melyet a tekéntetes úr sok érzékeny hazafiakkal együtt becsül, tudniillik a Gyökeres régi Nemzetségekért. Azonban kedvetlen állapotomban is vigasztalásomul szolgál, hogy mások több nemzeti becsületérzéssel bírnak, mint azok, kiknek ex officio a tudományokra ügyelniük kellene.«²

Fejér is értesült tervéről, hogy Pozsonyba megy (úgy látszik arról volt szó, hogy a primási könyvtár mellett nyerjen állást); smét ír tehát neki október 30-án, hogy lebeszélje szándékáról. Ujjonnan, barátságosan kérlek, — olvassuk levelében — hogy vak-

¹ Irodalmi levelezések.

² U. ott.

tában custosi hivatalodról le ne mondj. E nyilvánvaló hivatalod mellett a hazának fontosabb szolgálatot tehetsz. Megítélnek mindnyájan, ha fő pártfogódat, a nádor ispányt és dicső pályádot, a magyar literaturát elhagyod. Azért is már szóba vagy véetve, hogy fennen ígért Verbőczidet mindeddig közre nem bocsátottad. Tudod, hogy az előfizetés segedelme az ily hátramaradások által igen sokat veszt; ez az egy út szolgált eddig a szegény magyar íróknak boldogulására. Ezt tenéked becsben kell vala tartanod. Se német, se franczia, se tót betegség meg nem tartóztathatott volna szavamnak teljesítésétől. Kivántam volna, hogy te is úgy gondolkoztál volna e pontban, mint én.¹

Midőn elkövetkezett október közepe, és Miller még mindig nem tett eleget a többszöri szigorú meghagyásnak, hogy a soproni könyvtárból eladott könyvekről tegyen jelentést, végre József nádor is kifogyott a türelemből és október 19-én kelt leiratában tudomására hozta, hogy ha 8 nap alatt fel nem terjeszti hozzá a jelentést, mulasztásának súlyos következményeit fogja tapasztalni. Miután pedig ugyanezen a napon azt a szóbeli értesítést nyerte tőle, hogy ő maga és az egyes osztályok őrei is, úgy a gyarapodásról, mint a cserepéldányokról pontos jegyzéket vezetnek, tájékozódást akarván magának szerezni a könyvtár, régiségtár, természetrajzi tár két utolsó évi gyarapodásáról, felhívta őt, hogy ezen jegyzékeket hozzá benyujtsa.²

Miller október 25-iki felterjesztésében a valótlanságok egész halmozásával igyekszik kimagyarázni és menteni mulasztását. Elmondja, hogy a mikor a nádor rendelete hozzá leérkezett, a könyvek eladásának beszüntetésére vonatkozólag, ő éppen tüdőgyulladásban feküdt. Ennek daczára alig 3 vagy 4 nap mulva már megírta Eggenbergernek, hogy az elárusítást szüntesse be, a begyűlt 2277 frt 31 xrt pedig szállítsa be az országos pénztárba. Miután pedig kizárólag és egyedül ő eszközölte ki a grófnál, hét esztendei könyörgés után, 1816-ban Eszterházy József gróf és Alagovich püspök jelenlétében, a könyvtár átengedését, Széchényi felhatalmazta őt, tegyen a könyvekkel a mit jónak lát. Természetesen nem az volt célja, hogy mindent eladjanak, hanem az akkori megegyezés

¹ Irodalmi levelezések.

² Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 95.

szerint csak a másodpéldányokat, regényeket, az oly fordításokat, a melyek eredetiben is meg vannak, bizonyos munkák régebbi kiadásait, a csonka és teljesen felesleges műveket akarták áruba bocsátani, a melyeket az ily közkönyvtár bátran nélkülözhet.

Közölte a nádor rendeletét Széchényi jószágkormányzójával is, és átadta neki az eladásra szánt könyvek jegyzékét: ez, bár három ízben is kérte vissza, még most is Bécsben van, mert a gróf állapotának súlyosbodásával növekvő zavarban nem volt, a ki visszaküldje. Elég az ahhoz, hogy Széchényinek semmi kifogása sincs eljárása ellen, sőt rosszul esik neki, hogy adományából kifolyólag, előre nem látott kellemetlenségek származtak reá nézve. A gróf azt akarta, hogy az eladott könyvek árán könyvszekrényeket készíttessen, a mi pedig ezen felül megmarad, tőkésítessék, és kamatai vagy könyvvásárlásra, vagy kötésre fordíttassanak. Így értette ő a dotatiót. Széchényi ugyanis megvan arról győződve, hogy a magyar könyvtár nem lehet el segédkönyvtár nélkül. Értesült a gróf a városban keringő azon hírről is, hogy ő arra a vandalizmusra akarta rá venni a nádort, hogy a könyvek eladásából befolyó pénzt a tisztviselők fizetésének javítására fordítsa; holott Széchényi nem egyszer kinyilatkoztatta előtte, hogy ő felsége a részére kiadott legfelsőbb elhatározásban akként rendelkezett, hogy a két könyvtári tisztviselő és a szolga, az idők viszonyaihoz mért fizetésüket az egyetemi alapból nyerjék, ennél fogva itt kell ennek megjavítását is keresztülvinni. Ehhez járul, hogy felkérték őt, ne vonja meg gondosságát az új könyvtártól sem, hanem készítse el ennek a család költségén kiadandó katalógusát. Széchényi fiai a napokban is nagy gyönyörűséggel szemlélték meg a gyűjteményt, s azon óhajuknak adtak kifejezést, hogy ezt a magyar könyvtártól elkülönítve, más termekben őrizzék; kinyilatkoztatván, hogy annak idején ők is hozzájárulnak atyjuk nagylelkű adományához.

Két nappal előbb levelet kapott, a melyben néhány életrajzi adatot küldtek neki a Széchényi felett tartandó beszédhez, és ekkor arról is értesítették, hogy az ő jegyzékét Sopronba küldötték, megkísérlendők, ki lehetne-e egészíteni a csonka munkákat. A mint a jegyzék innen visszaérkezik, azonnal felterjeszti ő fenségéhez, hogy bölcs belátása szerint intézkedhessék.

Ez volt az oka annak, hogy mindeddig nem tett eleget a sürgető meghagyásoknak. Arra kell kérnie ő fenségét, legyen egyes

vele szemben türelemmel lenni, ha valamely parancsát nem teljesíthetné haladéktalanul. Ő már fáradt ember, a ki elérte életének 71. és szolgálatainak 49. évét. Nappal a látogatók fogadásával van elfoglalva, az éjjeli írás- és olvasástól pedig az orvosok eltiltották; nem szólva arról, hogy pár hét óta szédülések is bántják.¹

A gyarapodási és a cserepéldányokról vezetett naplót egy szóval sem említvén Miller felterjesztésében, a nádor maga elé rendelte őt és magyarázatot kért tőle hallgatása miatt.

Miller kénytelen volt őszintén bevallani, hogy rendes naplókkal nem, hanem csak hiányos feljegyzésekkel rendelkezik.

A nádor szembeállítván egymással a két szóbeli jelentés között mutatkozó igen lényeges eltérést, október 30-án két rendeletet intéz Millerhez.

Az egyikben meghagyja, hogy folyó évi november 1-ső napjától kezdve minden egyes osztály óre pontos jegyzéket vezessen az összes gyarapodásról, cseréről, oly módon, hogy a gyarapodási naplóba pl. a könyvtár óre vezesse be a nyomtatvány vagy kézirat tartalmát, címét, a szerző nevét, a könyv alakját, a kiadás helyét és idejét, az ajándékozó nevét, a történt cserét. A napló eredetijét az illető osztály óre gondolzza, az igazgató pedig minden negyedévben készíttessen erről másolatot és azt terjeszse fel hozzá, hogy az újságok útján közzé lehessen tenni.²

A másik leiratban pedig, abból kiindulva, hogy az intézet létrejötté óta, az ország lakosainak nagylelkű áldozatkészségéből, a Múzeum összes osztályaiban nagymérvű gyarapodás történt, a melynek katalógusait szükséges lenne pótlólag szintén egybe állítani és kiadni, elrendelte, hogy az összes osztályokban ejtsék meg a leltározást. Még pedig oly módon, hogy a Múzeum tisztviselői a pesti egyetemi könyvtár első örével, Schwartner Mártonnal, Reisinger János, Veszerle János egyetemi tanárokkal együtt, mielőbb fogjanak a munkához, Miller és Tumpacher József egyetemi rektor vezetése alatt. A könyvtárnál a Széchényi-féle katalógusok, a soproni könyvtár jegyzéke, valamint a Sándor István hagyatékából kikerült munkák lajstroma szolgáljanak alapul, és a leltározást is itt kezdjék meg. A leltározás alapján készítendő betűsoros kata-

¹ Fogalmazvány az igazgatósági irattárban. A. 1820. Nr. 95.

² U. ott. Nr. 98.

logusba az is felveendő, mi ment időközben veszendőbe, mi van meg két példányban stb. Ezt a katalogust azután az összes közreműködők írják alá és terjeszszék fel hozzá. Utasította továbbá Millert, hogy a rendelet foganatosítása céljából állapítsa meg Tumpacher rektorral a leltározás kezdetének idejét, s addig is tájékoztassa a tisztviselőket teendőik felől.¹

A mint Miller kézhez vette a nádori leiratot, tanácskozássra hívta tisztviselőtársait, hogy megbeszéljék a követendő eljárást. A tanácskozók abban állapodtak meg, hogy feliratot intéznek a nádorhoz, a melyben felkérik, engedje meg nekik, hogy mielőtt a leltározásba fognának, az intézetben létesítendő rend érdekében előadhassák nézeteiket és javaslataikat, miután ekkorig nem volt hivatalosan megengedve, hogy a gondoljaikra bizott gyűjteményeket illető eszméiket, terveiket ő fensége elé juttathatták volna. Fogadja kegyesen az intézet díszének előmozdítását célzó szándékukat, és ha előterjesztéseik megnyerik jóváhagyását, ezeket a jövőre szabályul felállítani méltóztassék.

A felterjesztést aláírták Haliczky, Horvát, Jónás, Kovachich és Sadler; Miller pedig november 3-án benyújtotta azt a nádorhoz.

Míg a nádor válasza leérkezett, Horvát István kidolgozta a leltározás keresztülvitelének, valamint a katalogus készítésének tervezetét.

Mindenekelőtt azt akarta volna, hogy a könyvtár kérje be a többi osztályokban lévő nyomtatványokat és kéziratokat, tekintet nélkül arra, hogy tisztviselőknél vannak-e ezek használatban, vagy másoknak vannak kikölesönözve és helyezzék mindezt a könyvszekrényekbe.

A Széchényi-gyűjtemény leltározását kétféleképen is tudta volna végeztetni, úgymint a katalogusok alapján és a könyvek, kéziratok elhelyezése szerint. A többi nyomtatványt és kéziratot azonban csak azon irott lajstromok segítségével vélte leltározhatóknak, a melyek vagy a könyvtárba bekebelezett gyűjteményekről készültek, vagy pedig az időközben ajándékuul beérkezett összes munkákról irattak.

A katalogus szerinti leltározást, a mikor a katalogusban foglalt cím után kell a könyvet megtalálni, főleg a téli hideg alatt, úgy vélte Horvát keresztülvihetni, hogy az egyik teremből kihord-

¹ Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 97.

ták volna a könyveket egy másik fűtött helyiségbe, abban a sorrendben, amint ott felállítva voltak, és itt minden egyes munka címét megkeresték volna a betűsoros katalogusban. A meglévők címei a katalogusban megjelöltettek volna, a könyvek pedig visszakerültek volna régi helyükre. Azokat a munkákat, a melyek nem szerepeltek a katalogusban, az illető szekrény elé, a hol előbb is állottak, a földre helyezték volna. Így kellett volna az egyes szekrényeket, az egyes termeket átnézni egymás után. A mikor a könyvtári szolgálta a könyveket a könyvtári termekből ki- és oda vissza vitte volna, a könyvtári adjunctus kísérte volna, és ügyelt volna rá, hogy a katalogusban meg nem talált munkák a többiekkel össze ne keveressenek. A mint a leltározásnak a hivatalos munkaidő leteltével végeszakadt, a könyvtári helyiség lezárattott volna, a kulcsokat pedig a bizottság elnöke vette volna magához, hogy tudtán kívül senki be ne léphessen a könyvtárba.

Az egész gyűjtemény átvizsgálása után azt kellett volna megállapítani, mely könyvek hiányzanak. Ez világosan kitűnt volna a katalogusból, a hol ezek címei jelzés nélkül maradtak. Ezek újból keresendők lettek volna a szekrények elé a földre helyezett könyvek közt, miután nem lehetetlen, hogy egyik-másik más betű, más rendszó alatt lett felvéve, mint a hogy első ízben keresték. Ha valamelyik előkerült volna, címe megjelölendő lett volna a katalogusban, maga a könyv pedig az illető szekrénybe helyezendő. Így tűnt volna ki, hogy a mi a katalogusban jelet nem kapott, az a munka valóban hiányzik; a mi pedig a földön visszamaradt, mind olyan munka, a mi a katalogusban nincs felvéve, szóval, nem tartozik a Széchényi-gyűjteményhez, hanem más úton jutott az intézet birtokába.

Ha oly munkák is hiányzóknak tűntek volna fel, a melyekről teljesen bizonyos volt, hogy megvannak, ez esetben az illető, a kinek hibájából a könyv elhányódott, kutatott volna tovább utána, mert a könyv a gyűjtemény valamely más részében lappanghatott.

A földön maradt könyvek címeit az egyes gyarapodási naplókban kellett volna megkeresni és megjelölni. Így meg lehetett volna állapítani, hogy mely könyvek nem szerepelnek sem a Széchényi-katalogusban, sem a többi gyarapodási naplókban, ezekről tehát új lajstrom lett volna készítendő.

Abban az esetben, ha valamely munkából Széchényin kívül

más is ajándékozott volna a könyvtárnak egy példányt, halából, és az alapító nevének megörökítése céljából, a gróf ajándéka ellátandó lett volna az ő bélyegzőjével, a másikat pedig a másodpéldányok közé kellett volna tenni, kivéven, ha valami ritka nyomtatványról volt szó, mely esetben ez két példányban is megőrzendő lett volna, a második példányt a Múzeum bélyegzőjével bélyegezvéen le.

Ha minden egyes könyv be lett volna már vezetve a katalógusba, végül a földön elhelyezett munkák is a szekrényekbe lettek volna teendőök.

Némi eltéréssel ugyanigy kellett volna leltározni a kéziratokat is.

A soproni könyvtárt a könyvtárór által írt lajstrom alapján kellett volna átvizsgálni.

Az oklevelek, földabroszok, képek, pecsétek stb. amennyiben külön katalogussal bírtak, ennek alapján lettek volna leltározandók. Ha nem bírtak ilyennel, külön lajstromba lettek volna összeírandók.

Az összes leltárakat az igazgató, a könyvtár öre és adjunc-tusa által aláírva, a bizottság jegyzőkönyvéhez mellékelve fel kellett volna terjeszteni a nádorhoz.

Végül még azt óhajtotta volna Horvát István, hogy a jövőben a könyvtár kulcsai a könyvtár órénél legyenek, és az ő tudta nélkül senki a gyűjteményekhez ne férhessen; kivéven az ő távollétében az intézet igazgatóját és a könyvtári adjunctust.

Ha a leltározás így az egész vonalon végrehajtatott volna, hozzá lehetett volna látni a katalogusok készítéséhez.

Horvát azonban, maga is anyagi gondokkal küzködven s azon a ponton állván, hogy emiatt elhagyja a Múzeum szolgálatát, abban a véleményben volt, hogy ezt a hosszadalmas, nagy munkát nem végezhetik el a könyvtár alkalmazottjai eddigi fizetésük mellett. Előbb jobb anyagi viszonyok közé kellene őket helyezni, és özvegyeikre is kiterjesztendő nyugdíjigénnyel felruházni, hogy nyugodalmasan megélhessenek, és ne legyenek kénytelenek fizetésük nagyobb részét, vagy legalább is felét, állásukhoz mért lakásra elfizetni, és az élelemre, ruházatra szükséges pénzt vagy magán-vagyonukból pótolni, vagy pedig szükségét szendvedni.

Nem lenne szabad annak megtörténni, a mint ezt most nem lehetett elkerülni, hogy a kik a kezdet nehézségein keresztül küz-

döttek magukat, még később is silány ellátásban részesüljenek; utódaik ellenben, a kik már mindent készen találnak, és kényelmesen hivataluknak élhetnek, az anyagiak tekintetében is előnyben részesüljenek felettük. Ez annál méltányosabb kívánság, mert a Múzeumnál nincs előléptetés, mint más hivatalokban, ámbár azoktól kevesebb tudást, készültséget kívánnak meg, mint a könyvtár alkalmazottjaitól.

Mielőtt a katalogusok összeállításához fogtak volna, Horvát az összes nyomtatványokat két részre akarta szétszítani, úgymint olyanokra, a melyek nem vonatkoztak hazánk viszonyaira, és a magyar vonatkozásuakra.

Az elsőből külön könyvtárt szeretett volna létesíteni. Abból indult ki, hogy miután a halhatatlan Széchényi legutóbb a Múzeumnak ajándékozta minden tudományágra kiterjedő gazdag könyvtárát, a melyet nemcsak idehaza, de a külföldön sem ismernek, már a hála is megkövetelné, hogy ennek katalogusa kiadassék. A nemes gróf ezzel megvetette az országos könyvtár alapját, a melylyel hazánk eddig nem bírt, daczára annak, hogy külföldön egyes városok is el vannak látva ily tudományos intézetekkel.

A pesti egyetemi könyvtárt, bár különféle tudományos munkákat foglal magában, szintén nem lehet országosnak mondani. Ha Széchényi ajándékának katalogusát kinyomatná, és a közönségnek tudomására hozná, hogy a Múzeum ebből oly országos könyvtárt akar létesíteni, mely a magyar könyvtártól, elkülönítve, külön személyzettel ellátva, kezeltetnék, remélni lehetne, hogy egyesek egész gyűjteményeket, mások egyes munkákat ajándékoznának e könyvtár gyarapítására; vagy pedig a tisztviselők fizetésére, és egyéb szükségletekre áldoznának. Ha Széchényi nem létesíti a magyar könyvtárt és éremgyűjteményt, ma nincs Múzeumunk. És miután az általános tudományos irodalom hasonlíthatlanul gazdagabb, mint a magyar és magyar vonatkozású könyvek száma, semmi kétség az iránt, hogy ez a könyvtár is sokkal gyorsabb arányban növekednék, és az ország lakosainak szemében nagyban emelné a Múzeum becsét.

A katalogus-készítést Horvát a magyar könyvtárban óhajtotta volna megkezdeni, és pedig először a nyomtatványoknál, azután pedig a kéziratoknál.

A nyomtatványokat mindenekelőtt két részre kívánta volna

osztani, úgymint olyanokra, a melyek hazánk viszonyaira vonatkoznak, és olyan bölcsészeti, jogi, theologiai, orvostudományi, mennyiségtani munkákra, a melyeket magyar emberek írtak, vagy legalább Magyarországon nyomattak. Ugy az előbbi, mint az utóbbi osztályba sorolt munkák, tartalmukhoz képest ismét valamely alosztályba lettek volna osztandók, hogy az ugyanazon szakba tartozó munkákat azután egy szekrényben is lehessen felállítani. Miután pedig sem könyv, sem szekrény nem volt annyi, hogy túlságosan sok alosztályt lehetett volna megállapítani, csak bizonyos főbb szakokat akart szem előtt tartani, és ha még így is kevésnek mutatkozott volna a szekrények száma, egy és ugyanazon szekrénybe több rokon szakot is behelyezni, pl. a magyar történelmi művek mellé a magyar egyháztörténelmi munkákat. Közben a könyvtári tisztviselők az összes magyar munkákról egy részletes szakosztálytervezetet készítettek volna, minden lehető alosztálylyal. Ebből kitűnt volna, mely szak van jobban, melyik kevésbé jól képviselve a gyűjteményben, hogy tehát mely hiányok lennének pótlandók. De arra is jó lett volna ez a tervezet, hogy a könyvtár tulajdonába jutott munkákról azonnal meg lehetett volna állapítani, mely osztályba sorolandók. Így azután mindig szem előtt állott volna a könyvtár állapota, mint a hogy az ország földrajzi fekvése látható a térképekről.

A katalogizálás akként történt volna, hogy egyfelől az úgynevezett repertóriumot készítették volna el, másfelől pedig a szorosán vett katalogust.

A repertórium-készítés előtt az összes könyvek, szakosztályok szerint, szekrényekbe lettek volna helyezendők. A szekrények római számokkal, a polczok — alulról felfelé haladva — betűkkel lettek volna megjelölendők. Minden könyv kötési táblájába bele íratott volna a szekrény száma, a polcz betűje és hogy a polczon sorrendben hányadik helyen áll.

A magyar könyvtár repertoriumába minden munka a szerzők nevei, vagy ezek hiányában a rendszók szerint, betűrendi sorban lett volna felveendő. A repertoriumba ezek az adatok lettek volna bejegyezve: a szerző vezeték- és keresztnéve, vagy a rendszó; a könyv rövid czíme, a nyomtatás helye, éve, a könyv nagysága, a kötetek száma, a szekrény száma, a polcz betűje, a sorrend száma és a nyomdász neve. Hogy a könyvek szignatúráját nem

kellett volna-e minden egyes kötet hátára is ráragasztani, nehogy a ki- és visszahelyezésnél mindig az egész sort végig kelljen számlálni, ez a megállapodástól függött volna és attól, hogy a nádor helyesli-e ezt.

A repertoriumot a következő módon készítették volna.

A könyveket az I. szekrény A. polczáról ugyanazon sorrendben, a hogy itt állottak, átvitték volna abba a helyiségbe, a hol az összeírást eszközölték. Ha többen dolgoztak volna a repertoriumon, mindenik külön szekrényt vett volna munkába. A szükséges adatok feljegyzésére közönséges fogalmazó papír lett volna használandó, a melyet hosszában négy egyenlő részre kellett volna vágni. Az egyes papírdarabok sorrendi számmal lettek volna ellátandók. Az első papírlapra az I. szekrényben, az A. polczon elsőnek elhelyezett munka szerzőjének neve, czíme stb. lett volna felírandó, és így tovább. Csak arra kellett volna ügyelni, hogy egy és ugyanazon munka czíme, szignatúrája stb. egy papírlapra kerüljön, és hogy az összes adatok a papiros egyik oldalára jöjjenek. Ha ugyanazon kötetbe több munka lett összekötve, úgy ezek szerzőik szerint külön lettek volna feljegyzendők; csak hogy ez esetben a szignatura mellett feltüntetendő lett volna az is, hogy az illető dolgozat mely gyűjteményes munka részét képezi. A könyvek a leírás megtörténte után ugyanazon sorrendben mint voltak, visszahelyezendők lettek volna a polczokra.

Az összeírás befejeztével az egyes papírlapokat annyi részre kellett volna feldarabolni, a hány könyvczím lett rávezetve. Ezt a feldarabolást időközben a könyvtári szolga eszközölhette volna. A papirszeleteket egy e célra szolgáló asztal 24 rekeszébe kellett volna betűszerinti sorban beosztani. Az egyes rekeszekbe jutott lapok ismét szoros betűrendbe lettek volna szedendők és így fonálra fűzendők. A czédulákat azután erre a célra külön vonalozott ivekre kellett volna lemásolni, külön mezőkbe iktatván az egyes adatokat, úgy azonban, hogy csakis ugyanazon szerző munkáinak czímei lettek volna közvetlenül egymás mellé írva, más-más szerzők nevei közt ellenben 3—4 újabb munka bejegyzésére elegendő hely maradt volna, nehogy az újabb gyarapodás következtében rövid időn belül újból le kelljen írni a repertoriumot. Ezen több kötetre terjedő repertorium leírására, miután az öröknek más természetű dolgaik voltak, írások lettek volna alkalmazandók. Megtörténvén a lemásolás, az

egészet be kellett volna köttetni, feltüntetvén az egyes kötetek hátán, mely betűk foglaltatnak bennük. A míg a kutatók és tisztviselők az olvasóteremben dolgoznak, ezeket a repertoriumokat is itt kellett volna elhelyezni; használatuk azonban csakis egyes tudósoknak lett volna megengedve, az őr külön felhatalmazásával. Az újabb gyarapodást pedig csak akkor lehetett volna a könyvtárban felállítani, ha ezt az őr, vagy adjunctus már bevezette a repertoriumba.

A repertoriumon kívül, mely első sorban a könyvek kikeresésére szolgált volna, még egy másikat, az úgynevezett czédula-katalogust is kellett volna készíteni, a mi akként történt volna, hogy a repertoriumba bevezetett adatok negyedréttü, jóminőségű papirlapokra lettek volna leírandók; e papirlapokat, szoros betűrendbe szedve, külön tokokban tartották volna, a melyekre rá lett volna írva, mely betűket tartalmazznak. E czédulák nemcsak ellenőrzésül szolgáltak volna, hogy a repertoriumban benn foglaltatik-e minden, hanem mivel nem sok olyan munka volt, a melynek czíme rá nem fért volna a papirlap egyik oldalára, a másik, tiszta oldalra a könyv szerzőjére, sorsára stb. vonatkozó feljegyzéseket lehetett volna rávezetni, úgy hogy ez Catalogue Raisonné gyanánt szolgált volna. A magyar könyvtár czéduláira főleg könyvészeti feljegyzéseket lehetett volna írni, de csak akkor, ha a könyvtári tisztviselők sem más könyvtári teendőkkel, sem irodalmilag elfoglalva nem voltak. Ezen felül a könyv teljesebb czíme, a nyomdász neve, a kiadás éve s más ilyen jött volna a czédulára.

A metszetgyűjteményről betűrendi, az oklevelekről időrendi katalógus lett volna készítendő. A Széchényi által legújabbán aján-dékozott kéziratokat pedig a már nyomtatásban megjelent kézirat-katalogushoz pótlék gyanánt lehetett volna összeírni. A többi, a Kovachich,- Éder,- Kitaibel stb.-féle kéziratok katalogizálásánál, az egyes gyűjteményekről készült lajstromok szolgáltak volna alapul.

Miután nem válnék az intézetnek dicsőségére, ha a könyvtár tisztviselői eziránt megkérdeztetvén, nem tudnák megmondani, hány munkából, kötetből áll a könyvtár, ezt is össze kellett volna számlálni, és időnkint az újabb gyarapodást hozzáadni.

Ugyanily eljárás lett volna követendő a kéziratoknál és a többi gyűjteménynél is.

Hasonló repertoriumot és katalogust kellett volna készíteni a nem magyar vonatkozású munkákról is. Mivel azonban ez a gyűjte-

mény még nagy gyarapodás előtt állott, egyelőre elég lett volna a czédulakatalogust összeállítani.

E katalogusoknak alapján és segítségével kellett volna ellenőrizni azt is, hogy a Múzeumnak ajándékozott dolgok meg vannak-e valóban mind, kiterjesztvén az ellenőrzést arra is, a mi a Múzeumi Aktákban és újságban mint ajándék szerepelt; mert nagyon megingatná a Múzeumba vetett hitet és bizalmat, ha tudomásra jutna, hogy valami ezekből elveszett.¹

Igy vélte Horvát István a legczélszerűbben keresztül vihetni a leltározást, és a katalogusok készítését.

Ezalatt leérkezett a nádornak a tisztviselők november 3-iki feliratára adott válasza, mely úgy hangzott: hogy szívesen veszi ugyan, ha javaslataikat előadják, nem tartja azonban szükségesnek, hogy e miatt a leltározás elodáztassék, miután ezúttal csak a betűrendes lajstromozást kívánja elvégeztetni. Újból meghagyja tehát, hogy lássanak a leltározáshoz, hogy még a nagyobb hidegek beállta előtt végződjenek vele; és tekintettel Jónás József ör beteges állapotára, kezdjék ezt el a természetrajzi osztályban.²

Kézhez vevén József nádor Miller jelentését, és elrendelvén az összes gyűjtemények újból történő leltározását, végre abba a helyzetbe jutott, hogy válaszolhatott Széchényinek 1819. január 15-iki felterjesztésére.

Minél nagyobbak azon érdemek, írja hozzá 1820 november 1-én, a melyeket a gróf az ő (a nádor) közéleti pályájának kezdete óta az ország hasznának és művelődésének előmozdítása körül szerzett, minél nagyobb hálával fogja az utókor említeni azt a nagy áldozatot, a melyet a hazai irodalom érdekében hozott, és ezzel honfitársainak követendő például szolgált, annál inkább szerette volna legutóbbi adományával is tanúsított készségét hasonlóval viszonzni, és leveleiben ismételten kifejezett óhajainak megfelelően, soraira válaszolni s véleményét vele közölni.

A nagy késedelmet, mely, nem tagadja, reá nézve is kellemtelen volt, részben másfélévi távolléte alatt felhalmozódott teendői, az ő felségeik fogadtatásával kapcsolatos előkészületek, részben pedig a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójának ez ügyben tanúsított pontatlansága és a gróf előtt is ismeretes könnyelműsége

¹ Könyvtári irattár. A. 1820.

² Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 103.

okozták. Mindez ki fogja magyarázni hosszas hallgatását, és arra fogják a grófot indítani, hogy ezt rossz néven ne vegye. Most, hogy némileg felszabadult gondjaitól, nem akar tovább késni a válaszzal, hanem siet kivánságait teljesíteni.

Ámbár első rendelkezését, hogy a könyvtár eladásából befo-lyó pénzt a Múzeum tisztviselőinek fizetésére fordítsák, a jelen szűkös viszonyok közt kellő indokokkal lehetne támogatni, mint-hogy azonban remélni lehet, hogy az ország lakosainak az intézet iránt tanusított érdeklődése, és a haza dicsőségére irányzott buzgalma, idővel a tisztviselői fizetések megjavítását is lehetővé fogja tenni, ezt most elhatározásának megfelelően ő is elejti, és inkább a segédkönyvtár létesítésére vonatkozó másik ajánlatot véli felka-rolandónak, annyival inkább, mert igen sok nehézséggel és fáradsággal jár az ily gyűjtemény létrehozása, a melyben oly munkák is vannak, a melyeket sem utánjárással, sem anyagi áldozatok árán nem lehet többé megszerezni. Véleménye szerint az ily gazdag, sok mindent felölelő közintézet érdekeit szolgáló segédkönyvtár fel-állítására, nem csak a tisztviselők irodalmi munkásságát, az egyes tárgyak meghatározását tekintve lenne szükséges, hanem az ismeretkörét itt bővíteni kívánó ifjúság szempontjából is kívánatosnak mutatkozik. Ezt jegyzi meg az ajánlat czéljaira, rendeltetésére vonatkozólag. A feltételekre nézve pedig, a melyekről szintén tudni óhajtja véleményét, a következőket mondhatja.

Az első pontra, hogy a segédkönyvtár a magyar gyűjtemény-nyel ne egyesíttessék, nincs semmi megjegyzése, miután ez a dolog természetéből folyik.

A másodikhoz azt véli hozzáadandónak, hogy a nemzeti könyvtárban is meglévő másodpéldányokon kívül még azon mun-kákat is értékesíteni kellene, akár árverésen, akár magánúton, a mint ez a létesítendő alap javára előnyösebben lenne eszközöl-hető, és természetesen a kellő ellenőrzés mellett, a melyek az igaz-gatónak és a könyvtár örének általa jóváhagyandó kijelölése szerint, nem lennének felveendők a segédkönyvtárba.

Nincs kifogása a 3. és 4. pontban foglaltak ellen sem, miután az ily feltételek kitézése az adományozótól függ, és ezek nin-csenek ellentétben a fő czállal; de a gróf családja is elegendő biztosítékot nyújt minden eshetőségre nézve.

A mi az 5. pontot illeti, a gróf adományát, azzal a különös

dicsérettel, a melyet nagylelkűségével kiérdemelt, a mai napon terjeszti fel a király elé legfelsőbb jóváhagyás céljából, nem kételkedvén aziránt, hogy ő felsége az ajánlatot kegyesen fogadja, és legfelsőbb jóváhagyásával szentesíti.

A 6. pontra vonatkozólag egyetért vele abban, hogy igazságos és méltányos, miszerint azok az alkalmazottak, a kiket a gróf és családja kinevez, illetőleg kijelöl, élvezzék elsősorban az alapító nagylelkűségének gyümölcsét (a mikor és a mint ezt a Múzeum pénzereje megengedi). Ezt a könyvek elárusításából előálló tőkéből azonnal meg lehet valósítani, a mint az alapítólevél elkészült és a tőke a Múzeum rendelkezésére bocsáttatott. A segédkönyvtár céljaira megtartott munkák becsértékének megfelelő kamatokat illetőleg pedig akkor lesz ez keresztülvihető, ha a Múzeum pénzügyi viszonyai megengedik.

A 7. pont — végre — miután a segédkönyvtár létesítésének javaslata elfogadtatott, feleslegessé vált.

Egyébiránt tudomására hozza, hogy a mint Magyarországra visszaérkezett, azonnal intézkedett az újonnan ajándékozott könyvtár felállítására iránt, és hogy azt az ő szándékainak megfelelően kezeljék. A mikor a szekrényekbe már behelyezett könyveket első ízben megtekintette, a múzeumi igazgató azt jelentette neki, hogy miután sürgeti a könyvtárra vonatkozó intézkedéseinek végrehajtását, az egymással váltott levelek kapcsán megállapodtak abban, hogy a másodpéldányokat és a kevésbé szükséges könyveket mielőbb el kell adni. Hitelt adván e szavaknak, úgy intézkedett, hogy az igazgató a nyert utasításokhoz tartván magát, az adományához kötött feltételekhez hiven járjon el a dologban, és miután tapasztalás szerint a könyveket árverésen nem lehet jól értékesíteni, megállapítván előbb az egyes munkák becsértékét, valamely könyvtár közvetítésével bocsássa áruba a könyveket. Nem tételezhette fel az irodalmi ügyekben járatos, a nemzeti intézet érdekeit szívében viselő emberről, hogy jelentésében nem mond igazat és minden igyekezetét nem irányítja oda, hogy a nagylelkű ajándékából nyert könyvek minél magasabb áron keljenek el. Bizodalomban azonban megesalatkozott. Még jóval azelőtt, hogy figyelmeztetését vette volna, január hóban, feltűnőnek találván, hogy a könyveket oly olcsón adják el, az elárusítást haladéktalanul beszüntette, az igazgatót pedig igazo-

lásra szólította fel. Miller ezt mindenféle ürügy alatt sokáig húzta-halasztotta. Közben leveléből azt is megtudta, hogy arról a köztük állítólag létrejött megállapodásról szó sem volt. Végre Miller, most legutóbb, a maga megszokott könnyelmű modorában azt válaszolta felhívására, hogy a könyvnek mostanában nincs ára, s a mit eladott, azért nem is kérhetett többet; de nem is adott el olyasmit, a mi a segédkönyvtár céljaira megtartandó lett volna. E nyilatkozata annál inkább felköltötte figyelmét, mert ennek a különben tudós férfinak következtelen, rendszertelen eljárását újabban más tekintetben is bő alkalma volt tapasztalni, és nem hallgathatja el azon talán nem is egészen indokolt aggodalmát sem, hogy az igazgató esetleg túl ment azon a határon, a melyet ő megvonni akart.

Miután szükséges, hogy a dolgok mostani állása minél jobban tisztába hozassék, elrendelte az egész könyvtárnak újból való leltározását, hogy ekként megállapítható legyen, mit adtak el, és mi történt a többivel. Egyúttal kiterjesztette e munkálatot a többi osztályra is, hogy így minden káros híresztelésnek eleje vétessék.

A Múzeum igazgatója könnyelműen és rendetlenül járt el; de reményli, hogy a vizsgálatból ki fog tűnni, hogy az általa létesíteni szándékolt pénzalapot nem érte akkora veszteség, mint kezdetben félni lehetett tőle, mert az igazgatót mindig olyan embernek ismerte, a ki az intézet érdekeit szíven viseli.¹

A nádor, a mint Széchényinek írta, még ugyanezen a napon felterjesztést intézett a királyhoz és ebben előadta, hogy Széchényi újabb tanúságot tett a haza és az irodalom iránt viseltető lángoló szeretetéről, midőn soproni könyvtárát részben a Nemzeti Múzeum mellett létesítendő segédkönyvtár céljaira, részben pedig a tisztviselői fizetések megjavítására fordítandó pénzalapra ajánlotta fel. Ezt a nagylelkű adományt kötelességének véli bejelenteni, hogy ő felsége lássa, miszerint ez a kiváló hazafi szenvedésekkel teli öregségében is megemlékszik azon kötelmekről, a melyeket, míg ereje engedte, oly példásan, oly buzgón teljesített, hogy valóban kiérdemelte, hogy a király hű alattvalójának, jó honpolgárnak, és az irodalom kiváló ápolójának neveztesse. Másrészről azon célból is ő felsége legmagasabb tudomására hozza mindezt, hogy ha majd a gróf alapítólevelét legfelsőbb jóváhagyás

¹ Fogalmazvány az országos levéltárban. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1288.

végett felterjeszti, ő felsége a királyi megerősítést kegyesen megadni méltóztassék.¹

Széchenyit már egészségi állapota sem engedte késedelmeskedni, a már oly régóta húzódó ügyben. Elolvasván a nádor értesítését, sietett kiállítani az alapítólevelet, a melyben kinyilatkoztatja, hogy gondosan megfontolván azon okokat, a melyek a Széchenyi-országos-könyvtár mellett egy segédkönyvtár felállítását javallják; meggondolván főleg azt, hogy az ily segédkönyvtár, az oly nagykiterjedésű közintézetnél, mint a minővé a Nemzeti Múzeum, az ország nádorának előrelátó, bölcs gondosságából és ő felsége atyai kegyelméből fejlődött, egyrészt az intézet tisztviselőkarának irodalmi munkásságához, valamint az itt összegyűjtött tárgyak meghatározásához segédeszközül, másrészt az intézet falai közt ismereteit gyarapítani óhajtó ifjúság tanulmányaihoz forrásul szolgálna, e segédkönyvtár céljaira felajánlja a már Pestre leszállított és a Múzeumban elhelyezett gyűjteményét, és ezt örök időkre, visszavonhatlanul szeretett hazájának és a közjónak szenteli és adja.

Adományához ugyanazon feltételeket köti, a melyeket már 1819 január 15-iki nyilatkozatában is felsorolt. Eltérés a két szöveg közt csak abban mutatkozik, hogy itt most nem csupán a másodpéldányokat szánja eladásra, hanem azon munkákat is, a melyeket az igazgató és könyvtárőr nem tart szükségeseknek a segédkönyvtár céljaira, továbbá a nádor leiratához alkalmazkodva, beleegyezik, miszerint a könyvek eladása ne szükségszerűen árverés útján történjék, hanem a mint ez előnyösebbnek mutatkozik. Nemkülömben elhagyta alapítóleveléből a nádor által feleslegesnek mondott 7. feltételt is.

Az alapítólevél befejező soraiban megismétli azon ígéretét, hogy a mint eddig mindig arra irányozta minden törekvését, hogy tehetségéhez mérten rendelkezésére bocsássa hazájának és honfitársainak a nemzeti dicsőség előmozdítására szükséges kulturális segédeszközöket, úgy ezentúl sem fog egy alkalmat sem elmulasztani ezen segédkönyvtár gyarapítását elősegíteni.²

Az alapító levelet Széchenyi november 30-án a következő sorok kíséretében — az utolsók, a melyeket a könyvtár ügyében

¹ Fogalmazvány az országos levéltárban. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1288

² Másolat az igazgatósági irattárban. A. 1820. Nr. 116.

és egyáltalában a nádorhoz intézett — küldötte meg az ország nádorának.

»Nem vagyok képes szavakba foglalni azt az örömet, hálát, a melyet Fenséged november 1-én kelt sorai bennem keltettek. Örvendek, hogy Fenséged, a szeretett hazám dicsőségére, polgártársaim javára és a tudomány előmozdítására felajánlott segédkönyvtárt nem csak kegyesen elfogadni, hanem legfelsőbb jóváhagyás végett ő felsége elé terjeszteni méltóztatott. Fogadja Fenséges Uram mindezekért hálás köszönetem nyilvánítását.

Ki akarván érdemelni Fenséged nagy jóságát a jövőre is, a segédkönyvtár alapító levelét, a melybe felvettem a Fenséged által jóváhagyott feltételeket is, Fenséged bölcs szándékához mértelen elkészítettem, és ezennel mellékelem, alázattal esedezván, hogy ha Fenséged helyeslésével találkozok, azt legfelsőbb jóváhagyás céljából ő felsége elé vinni kegyeskedjék.

Őszintén megvallom, hogy én a soproni könyvtár eladását illetőleg a Múzeum igazgatójával levelezést nem folytattam, sőt nem is akartam vele levelezni, s nem is levelezhettem: mert hiszen az egész ügy Fenséged elhatározásától tétetett függővé, a mit az igazgató tartozott volna kieszközölni, még mielőtt a könyvek eladását megkezdette.

Elég jó forrásból tudom, hogy több oly munkát is eladtak, a mit meg kellett volna tartani a segédkönyvtár céljaira: bízom azonban benne, hogy azok az irodalmi emberek, a kik ezeket megvásárolták, visszatérítetvén pénzük, szívesen vissza fogják adni e könyveket.

Hogy Fenséged úgy az országos, mint a segédkönyvtár újból való leltározását bölcs előrelátással elrendelni méltóztatott, hálásan köszönöm.

Azon munkáknak, a melyek a magyar könyvtár nyomtatásban megjelent katalogusaiban foglaltatnak, s a melyeket én pontosan átadtam, meg kell lenniök. Azoknak a könyveknek a jegyzékét pedig, a melyek később jutottak az országos könyvtárba, ellátva az átvételt tanúsító igazgató névaláírásával, valamint a földabroszok, képek, címerek, sajtókész s a cenzúra által jóváhagyott katalogusát, a legközelebbi alkalommal meg fogom küldeni Horvát István úrnak, használatra, azon kérelemmel, hogy a leltározás befejeztével nekem visszaküldessenek.¹

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1384.

el történeti és imádkozások.

Utóljára vegyék szives közönséget mind azok, kikről é. Testamentomban emlékeztem, mint pedig ebben meg nem nevezett, egyébb Barátim, Fürtycim, és családjeim, és mindön veájak névze el kövessék veikermét, botánator Kerek, ajánlom magamat emlékeztetékbe és Imádkozásokba. Kélt Pestben December holnapnak 10^{dik} napján 1820^{dik} éjztendőben
Kollányi Ferencz

Előttünk

Horthy István

Graf G. J. Károly

Graf Alvinczy Ignác

Graf Hadik Miklós

Graf Esterházy János

Testamentum horec

Széchényi, a ki már érezte arcán a halál lehelletét, nagy nyugtalanságtól szabadult meg, hogy az alapítólevelet végre elküldhette. Most még néhány ügyet kívánt elrendezni.

December 10-én megsemmisíti 1814 évi végrendeletét, valamint későbbi pótvégrendeleteit, és újból intézkedik javairól.

Magyar nyelven írt végrendeletének bevezető soraiban e megható szavakat olvassuk: »Bűnös lelkeket a mindenható Teremtőmnek, Megváltómnak és Megszentelőmnek mérték nélkül való irgalmába ajánlom, és teljesen bizván a szegény bűnösök iránt többször is megígért szánakodásában és engedelmében, de leginkább maga személyének a keresztfán ugyan a bűnösökért tett feláldozásában, köteles alázatossággal, és érdemtelenségemnek igaz megesmérésevel, úgy nemkülömben számos és terhes bűneimnek töredelmes megbánásával kívánok bizodalmasan szent ítélőszéke elejbe lépni, és ott nem érdemem, hanem csupán könyörtelensége után irgalmasságért esedezni és feloldozásomat mindenhatóságától és véle öröktül fogva élő kegyességétől el is várni.«

A végrendelet 20—21. pontjaiban megemlékezik gyűjteményeiről is. »Kedves magyar hazámnak ajándékozott Bibliothecában külömbféle gyűjteményeknek, nevezetesen a könyveknek, kéziratoknak és pénzeknek Catalogusait nyomtatásban már kiadtam, a hátralévőknek kinyomtatását megígértem; ha ezeknek kiadatását már elkezdtem volna, fiaim végrehajtsák; ha pedig azt nem tehetném többé, tehát fiaim azokat holtam után kinyomattassák, activa capitalisaimból vetessenek az arra szükséges költségek. Továbbá fiaim szorgalmasan figyelmezzenek azon jusnak fenntartására, mely a Bibliotheca fundationalissa és a királyi diploma által familiámnak adatott, hogy az ország könyvtárja mellett szolgáló individuumoknak, ha hivataluk megüresedik, hármat candidálhasson.

A mult esztendőben a soproni második Bibliothecámat is szeretett hazámnak ajándékoztam oly conditióval, hogy annak becsübeli árából összeveszerzett capitalisnak interesséből az Ország könyvtárja mellett szolgáló három individuumok fizetése javíttasson. Hogy ezen szándékom teljesíttessen, ügyeljenek rá fiaim.«¹

A szegény beteg életerejét a másfélévi súlyos betegség ekkor már teljesen fölemészttette.

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 3. szám, II. csomag, 120. szám.

Titkára, Pigay Antal, már augusztus 26-án megírta Horvát Istvánnak: »ő exja nagyon bágyadt,¹ tegnap este hetedszer csapoltatott meg, és ebben a hónapban már másodszor; semmi reménységünk sincs életének megtartásához, csak az bizonytalan még, hogy mennyi ideig fogja húzhatni ezen fatalis vizibetegségben nyomorult állapotját.«¹

Október 6-án ismét ezeket írja neki: »ő exja napról napra gyengül; már nyolcz izben nyitották meg a lábát; a napokban a folytonosan növekedő nedvek miatt kilenczedszer lesz megcsapolva egész testében.«²

Deczember 10-én, a mikor végakarátát tollba mondja, ő maga így szól: »Istennek kegyelméből még ép észszel birok; ámbátor hosszabb nyaválaskodásom miatt az erőm lankadtabb.«

Attól fogva, hogy elrendezte földi ügyeit, már csak a halál gondolata foglalkoztatja. Intézkedik, hogy a haláláról kiadandó jelentést Bécsben német, Sopronban, Budán, Pesten magyar nyelven bocsássák szét. A legapróbb részletekre kiterjedőleg utasításokat ad a temetésre, a gyászbeszéd megtartására stb. vonatkozólag.

Így várja a halált, a hívő lélek Istenbe vetett erős bizodal-mával, csendes megnyugvásával.

Deczember 12-én a nádor, ki időközben megkapta november 30-án irt sorait, felterjesztvén az alapítólevelet a királyhoz, s kérvén annak jóváhagyását, siet erről őt értesíteni, újólág köszönetet mondván nagylelkű adományaért s biztosítván, hogy gondja lesz rá, miszerint az alapítólevélben kifejezett kívánságai teljesíttessenek.³

Levele azonban már nem találta életben; deczember 13-án, délelőtt 9 órakor visszaadta áldozatkész lelkét Teremtőjének.

Voltak nála nagyobb embereink is, a lángész vakitőbb tulajdonságaival felruházva, nagyobb akaraterővel, merészebb elhatározásokkal, zajosabb tevékenységgel megáldva; de nem volt, a ki forróbban szerette volna a hazát, a ki önzetlenebbül szolgálta volna a közjót, a ki többet és szivesebben áldozott volna a magyar nemzeti művelődésért, mint ő.

Halálát fájdalmas veszteségnek tekintette az egész ország.

¹ Múzeumi kéziratár. Irodalmi levelezések.

² U. ott.

³ Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 112. szám.

A lapok úgy emlékeznek meg kimulásáról, mint »a közszomorúság tárgyáról,« mint »nemzeti gyászról,«¹ és elmondják olvasóiknak, hogy a haza mint nagylelkű fiára mutathat rá; a főnemesség mint dicsőségének újabb alkotóját tisztelheti; a tudományok és szép-művészetek pedig bőkezű gyámolítójukat magasztalhatják benne, a ki annyi s oly nagy szolgálatot tett hazájának, hogy neve egy-maga méltó emléke lesz életének.²

Alig hogy lakóul fogadták a czeni sirbolt falai a Széchényi-országos-könyvtár legnagyobb halottját, Miller, a kinek december 12-én a nádor leküldötte az alapítólevél másolatát, már is változtatni kívánt volna az abban kikötött feltételeken.

Millernek ezen aggályoskodása, vagy talán inkább akadémizálása, abban az elkeseredett lelki állapotában is lelheti magyarázatát, a melybe őt a soproni könyvtár ügyében kiadott nádori rendeletek és leiratok juttatták, s melynek minden tartózkodás nélkül kifejezést adott akkor, a mikor a nádor felhívására, hogy a Kriebel-féle munka kiadására kérjen fel valami meczenást, december 4-én válaszolt, kijelentvén, hogy erre nem vállalkozhatik. Mert ugyan milyen arczczal szólíthatna fel ő, a nyilvánosság előtt tönkretett ember, gyanu nélkül valakit ily áldozatra? Az ő gyalázatának hire napról napra terjed az országban. Már mindkét városban kimondták rá az ítéletet. Budán a hivatalokban, Pesten pedig a kúrián azt beszélik, hogy el fogják mozdítani hivatalától, vagyonát pedig zár alá veszik. Sőt a tizenkét éves iskolásgyerekek is ezt ujságolják egymásnak. Restell az utczára kimenni; és fájdalmas szívvel várja szerencsétlenségének végét, mely merő félreértésből származott, hogy elhagyva a várost, valamely eldugott helyen fejezze be életét. Most saját magán volt alkalma tapasztalni, hogy hasztalan törekszik valaki a haza körül érdemeket szerezni magának.³

Nem lehetetlen, — mondjuk — hogy Miller e hangulata is hozzájárult ahhoz, hogy bizonyos nehézséget látott az alapítólevél kikötéseinek teljesíthetésében.

Igy pl. a 2. pontra vonatkozólag abban a nézetben volt,

¹ Hazai s Külföldi Tudósítások. 1820. Nr. 50.

² Vereinigte Ofner und Pester Zeitung. Nr. 102.

³ Fogalmazvány az igazgatósági irattárban. A. 1820. Nr. 111.

hogy mindaddig nem lehet a felség jóváhagyását az alapítványhoz kikérni, míg nem tudni, mily összeg folyik be a könyvek eladásából, miután ezt az összeget ki kell fejezni az alapítólevélben.

Kételyei voltak 3. pont iránt is. Azt méltányosnak találta, hogy a segédkönyvtár értékét megbecsüljék. De ki legyen a becsüs? A tudósok nem valók erre, mert sokszor annyira elragadja őket valamely könyv iránti előszeretetük, hogy 100 frtra is becsülnek olyasmit, a miért más 5 frtot sem adna. Erre tehát csak is valamelyik értelmes könyvkereskedőt lehetne felszólítani.

Bajos lett volna szerinte a 4. pont keresztülvitele is. Az eladásból befolyó összegről adhatna az országos pénztár nyugtatványt, de nem lehet ilyet kívánni tőle a segédkönyvtárról. Ez szükségtelen óvatosság, a mi valamikor még súlyos következményekkel járhatna az intézetre nézve; mert az alapítványokat rendszerint úgy teszik, hogy az intézet megszűntével a pénz visszatérítették, vagy pedig, ha csak a kamatokat fizették, ez beszüntetessék. Ebben az esetben tehát a Széchényi-család jogot nyerne arra, hogy a könyvek helyett azok értékét követelje vissza. Ugyanigy, ha a könyvtárt tűzvész találná elpusztítani, a veszteség ebben az esetben is a Múzeumot érné, és nem a családot.

Ezen észrevételeit — a nélkül, hogy a szakértők véleményét ezzel érinteni akarná — december 22-én, felterjesztette a nádorhoz.¹

József nádor azonban nem vette figyelembe a felterjesztést, mert az alapítólevél ekkor már a felség előtt volt.

Széchényi Lajos gróf, a megboldogultnak legidősb fia, 1821 január 5-én értesítette a nádort a családját ért pótolhatlan veszteségről, jelentvén, hogy ő fensége december 12-iki levele már nem találta atyját életben. Ő mond tehát halás köszönetet a segédkönyvtár adományozása alkalmából nyilvánított kegyes szavakért, testvérei nevében is, kérvén ő fenségét, hogy a felség elhatározását velük annak idején szintén közölni méltóztassék. Testvéreivel együtt igéri, hogy szeretett édes atyjuk akarátát, a földabroszok stb. katalógusának saját költségükön való kiadását illetőleg, szentül teljesíteni fogják, úgyszintén gondjuk lesz arra is,

¹ Országos levéltár. Acta Musei. A. 1821. Nr. 157.

hogy az a nagyobb mennyiségű könyv, a melyet atyjuk a magyar könyvtárnak vásárolt, mielőbb Pestre szállíttassék.¹

A nádor február 16-án fejezte ki részvétét Széchényi halála felett, Lajos grófhhoz intézett levelében. A mélyen sujtott család vigasztalására nem tudott egyebet mondani, mint hogy az ily érdemes, jeles férfiúnak, a kinek hazájával szemben tanusított nagylelkűségét, és a tudományok érdekében nagy áldozatok árán kifejtett hazafias buzgalmat, 1807-ben maguk az országgyűlési rendek is törvénybe iktatták és a haza polgárai elé követendő példaképül állították, az ilyen, hazája és királya körül annyi érdemet szerzett férfiúnak emléke örökké élni fog. Egyébként pedig megnyugvással vevén tudomásul a katalogus kiadására vonatkozó ígéretüket, magára vállalta, hogy mihelyt édes atyjuk alapítványának legfelsőbb jóváhagyása leérkezik, közölni fogja ezt velük.²

A nádort azonban ebben megelőzte herczeg Koháry Ferencz kancellár, a ki márczius 23-án, tudomására hozván ő fenségének, hogy a király minden pontjában jóváhagyta Széchényinek a segédkönyvtár czéljaira tett alapítványát, egyidejűleg Széchényi Lajos grófnak is megírta ezt, hozzá adván, hogy ő felsége kegyelmesen megengedni méltóztatott, miszerint a királyi kegy nagyobb bizonyosságául, a melyre a megboldogult alapító ezen újabb bőkezűségével magát érdemesítette és a magyar könyvtár megalapítása körül már régebben szerzett érdemeire való tekintettel, utódainak legfelsőbb megelégedése nyilváníttassék.³

A Széchényi-országos-könyvtár történetének e minden tekintetben legjellemzőbb, legérdekesebb korszaka azzal záródik, a mi 1802-ben megnyitotta: a halhatatlan Széchényi Ferencz grófnak fejedelmi alapítványával.

¹ Fogalmazvány a Széchényi levéltárban. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 115. szám.

² U. ott. 116. szám.

³ U. ott. 117. szám.